Slovenská reč — jazykovedný časopis pre školu a prax. Vychodí mesačne okrem hlavných prázdnin. — Vydáva nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied starostlivosťou Ústavu slovenského jazyka. — Rediguje Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. — Zodpovedný zástupca: Dr. Štefan Peciar. — Predplatné na XVIII. ročník Kčs 85.—, jednotlivé čísla po Kčs 8.50. — Účet Štátnej banky československej č. S 13635. — Príspevky a recenzné výtlačky pre redakciu posielajte na adresu: Redakcia časopisu Slovenská reč v Bratislave, Klemensova 27. — Rukopisy sa nevracajú. — Tlačia ST, n. p., Martin.

OBSAH

Anton Habovštiak: O výslovnosti skupín *le, li* 225

Podnety a diskusie

Štefan Koperdan: Poznámky ku skloňovaniu podstatných mien v návrhu na nové Pravidlá 234
Ladislav Dvonč: Skloňovanie ženských priezvisk typu Figuli 240

Posudky a referáty

Ella Sekaninová-Čulenová: Andrej F j o d o r o v, Prijomy i zadači chudožestvennogo perevoda (Spôsoby a úlohy umeleckého prekladu) 243
O. Malíková: A. V. F j o d o r o v, Osnovnyje voprosy teorii perevoda (Základné otázky teórie prekladu) 247
Viktória Lapárová: B. A. G r i f c o v, Zametki po technike perevoda (Poznámky k prekladateľskej technike) 251

Drobnosti

J. Horecký: Vírus, virologia 255
L. Dvonč: Skloňovanie českých priezvisk typu V á ž n ý 255
J. Horecký: Úloha — úkol 256
J. Horecký: Čiarka v adrese 256
J. Horecký: Bežné číslo či poradové číslo 256

SLOVENSKÁ REČ
ROČNÍK XVIII – ČÍSLO 8

O výslovnosti skupín le, li

Anton Habovštiak

V návrhu Pravidiel slovenského pravopisu (novinové vydanie), ktoré pripravil Ústav slovenského jazyka pri Slovenskej akadémii vied, v kapitole „Používanie a výslovnosť *ľ*" v §-e 41 sa hovorí: „Skupiny *le, li, lia, lie, liu* vyslovujú sa v slovenčine dvojakým spôsobom: s mäkkým *ľ (ľe, ľi, ľia, ľie, ľiu)* alebo s obyčajným *l (le, li, lia, lie, liu).* Výslovnosť s *ľ* je starostlivejšia. Napr., *leto, na stole, list, líce, učitelia, liek, úsiliu* popri *ľeto, na stoľe, ľist, ľíce, učiteľia, ľiek, úsiľiu.*" S uvedenou formuláciou mnohí nesúhlasia. Ukazuje sa to z pripomienok a diskusných príspevkov, ktoré dochádzajú do Ústavu slovenského jazyka, a z príspevkov odtlačených v našich časopisoch. Otázka nie je dosiaľ vyriešená a stáva sa predmetom diskusie.

Otázky sa dotkol napr. Vincent Blanár v článku *K novému vydaniu Pravidiel slovenského pravopisu*[1], v ktorom súhlasí s formuláciou návrhu Pravidiel. Blanár medziiným uvádza, že „nepalatálna výslovnosť *le, li* sa šíri z terajšieho kultúrneho centra Slovenska", a poukazuje na to, že „už po r. 1918 prenieslo sa kultúrne centrum zo stredného Slovenska (Martin) na západné (Bratislava). Hoci väčšina príslušníkov stredoslovenských a východoslovenských nárečí bráni v uvedených spojeniach palatálnu výslovnosť *ľ* ako jedine ortoepickú, treba aj pre budúcnosť rátať a vyrovnávať sa s ovplyvňovaním spisovného jazyka so strany západoslovenského prostredia, ako to dosvedčujú v Poľsku a Bulharsku analogické problémy, vyplývajúce z prenesenia kultúrno-politického centra do inej nárečovej oblasti."[2]

Podobné stanovisko sa zaujíma v článku J. Horeckého a Š. Peciara *K jednotlivým bodom novej pravopisnej úpravy.*[3] Tu sa hovorí, že „výslovnosť *le, li* nie je v dnešnom spisovnom jazyku o nič menej roz-

[1] Vincent Blanár, *K novému vydaniu Pravidiel slovenského pravopisu,* SR XVIII, 1952—1953, str. 11—17.

[2] L. c. str. 15—16.

[3] J. Horecký a Š. Peciar, *K jednotlivým bodom novej pravopisnej úpravy,* SR XVIII, 1952—1953, str. 35—47. Autorom komentára o *ľ* je Š. Peciar, ako sa uvádza v poznámke na str. 35.

šírená, ak nie bežnejšia, ako výslovnosť *ľe, ľi.*" Ďalej sa v článku spomína, že aj ľudia s dobrou jazykovou kultúrou, ako napr. hlásatelia bratislavského rozhlasu alebo niektorí herci, nevyslovujú *ľe, ľi,* ak nepochádzajú z krajov, kde výslovnosť *ľe, ľi* je bežná v hovorovej reči. Rozšírenie výslovnosti *lipa, len, ale* je podľa autorov tohto článku taká veľká, že ju nemožno pokladať za nárečovú alebo krajovú. Žiada sa preto uznať za spisovné obidva spôsoby výslovnosti a hodnotiť ich ako rovnocenné.[4]

Autori iných diskusných príspevkov zaujímajú k tejto otázke iné stanovisko. Viliam Záborský, člen Národného divadla, sa stavia proti tomu, aby popri mäkkom *ľ* sa v skupinách *le, li* považovala za správnu aj výslovnosť typu *le, li,* a hovorí, že „v ustaľovaní správnej výslovnosti neslobodno pripúšťať dvojakosti a tak sa treba nesporne prikloniť k mäkkému *ľ.*"

Ani Jozef Štolc nesúhlasí s formuláciou dvojakej výslovnosti v skupinách *le, li* a dôvodí, že „pri kodifikovaní napr. spisovnej výslovnosti nie je dôležité, či západoslovenská výslovnosť má alebo nemá právo na uzákonenie v spisovnom jazyku. Ale otázkou je, či sa zachová alebo nezachová celistvosť zvukového systému spisovného jazyka. Kodifikátor spisovného jazyka musí s jemným smyslom uvažovať o všetkých súčasných, tradicionálnych i vnútrojazykových okolnostiach, musia mu byť jasné otázky spisovných štýlov, ich vzájomného pomeru, musí vedieť, čo to spisovný jazyk je, čo je to jeho kultúra, v čom sa prejavuje".[6]

Prof. Ján Stanislav tiež žiada vyslovovanie palatálneho *ľ* v skupinách *ľe, ľi.* Poukazuje na pomery v iných slovanských jazykoch a poznamenáva, že skupiny *de, te, ne, le, di, ti, ni, li* sa na veľkom slovanskom priestore zmäkčujú. Výslovnosť *ľe, ľi* v niektorých krajoch na Slovensku, ako napr. v strednom Liptove alebo v okolí banských stredísk, má triedny charakter. Okrem toho veľmi badať na výslovnosti aj vplyv grafiky a dnešná inteligencia vyslovuje *ľ* iba tam, kde je označené háčikom. Nevyslovovanie *ľe, ľi* je zapríčinené podľa prof. Stanislava aj tým, že sa výslovnosti nevenuje pozornosť už na školách.[7]

O otázke *ľ* v spisovnom jazyku sa dosiaľ viackrát diskutovalo i písalo. Uvádzaly sa námietky, že 1. *ľ* sa v slovenských nárečiach vyskytuje iba na malom území, 2. že v štúrovskom pravopise *ľ* nebolo a že do spisovného jazyka sa zaviedlo iba po Štúrovi, 3. že *ľ* v súčasnom spisovnom jazyku zaniká, 4. že patrí medzi najväčšie pravopisné ťažkosti.[8]

---

[4] Tamtiež, str. 45—46.

[5] Viliam Záborský, *O správnej výslovnosti,* Kultúrny život VII, 1952, č. 49.

[6] Jozef Štolc, *O prameňoch spisovnej normy,* Kultúrny život VII, 1952, č. 51—52.

[7] Porov. Ján Stanislav, *Niektoré otázky spisovnej výslovnosti a návrh na nové pravidlá,* Kultúrny život VIII, 1953, č. 3.

[8] Porov. Eugen Jóna, *Poznámky k návrhu na reformu slovenského pravopisu,* SR XII, 1946, str. 104.

Z terajších diskusií o návrhu Pravidiel slovenského pravopisu vyplýva, že nejde o diskusie, ktoré by sa zaoberaly odstránením alebo ponechaním *ľ* v spisovnom jazyku. Vcelku prevláda názor, podľa ktorého nemožno *ľ* odstrániť zo spisovného jazyka. Diskusie okolo *ľ* sa tak zužujú na výslovnosť skupín *le, li* a zameriavajú sa na otázku výlučne ortoepickú. Pretože k tejto otázke sa medzi diskutujúcimi dosiaľ nezaujalo dosť jednoznačné stanovisko, treba ju znova riešiť a skúmať z viacerých hľadísk.

Zostáva faktom, že formulácia o výslovnosti skupín *le, li,* ako ju uvádza návrh Pravidiel slovenského pravopisu, je formuláciou novou. Či má svoje opodstatnenie, je diskutabilná vec, najmä ak berieme pri riešení tejto otázky ohľad na historický zreteľ a na skutočný stav, ktorý po rozsiahlych výskumoch slovenských nárečí zisťujeme na území celého Slovenska.

Prvý do spisovného jazyka zavádza mäkké *ľ* Anton Bernolák a žiada, aby sa *ľ* písalo i vyslovovalo. Proti Doležalovi, ktorý tvrdí, že sa *ľ* v slovenčine zanedbáva, Bernolák oponuje, poukazujúc na funkčnú hodnotu palatálneho *ľ*. Medzi príkladmi podopierajúcimi jeho tvrdenie je aj skupina *li,* napr. v slovách *Woli* „boves", *woľí* „praeelegit", *Žili* „venae" *žiľi* „vixerunt".[9] Ako spomína prof. Stanislav, je to moderné stanovisko[10] a možno ho ešte aj dnes použiť ako argument proti tým, ktorí popierajú možnosť rozlišovať význam slov pomocou hlások.

V Štúrovskom pravopise *ľ* nenachádzame. Štúr ho do pravopisného systému neprijíma, ale svoj krok ani bližšie neodôvodňuje. Poukazuje síce na estetický zreteľ a malé rozšírenie *ľ* v nárečiach, ale jeho stanovisko vyplýva z neznalosti skutočného stavu v nárečiach. O rozšírení *ľ* hovorí, že „daktorí Slováci tu i tam *l* mekko vislovujú, čo sa len dakde stáva . . ."[11] Štúr na svojom stanovisku nezostal. R. 1852 podpisuje „predmluvu" k Hattalovej *Krátkej mluvnici slovenskej,* ktorou sa *ľ* uvádza znova do spisovného jazyka.

Hodžovsko-hattalovskou pravopisnou reformou zavádza sa *ľ* do slovenského pravopisu a žiada sa, aby sa aj vyslovovalo. Hattala v *Krátkej mluvnici* hovorí, že „hlásky *d, l, n, t* pred mäkkými samohláskami a dvojhláskami *e, i, í, ia, ie, iu* ustavične sa obmäkčujú, ku pr. *vidíte, letíte, videnie, ľudie, sedeniu,* čítaj *viďíťe, ľeťíťe, viďeňie, ľuďie, seďeňiu*".[12] Pri vysvetľovaní gen. množného čísla žen. podst. mien ako *matier, sestier, sadiel, mydiel* Hattala zdôrazňuje, že „jestli sú ale hlásky

[9] *Dissertatio philologo-critica de litteris Slavorum* . . . 1877, str. 70. Porov. i J. Stanislav, *K jazykovednému dielu Antona Bernoláka,* 1941, 33.

[10] Porov. Ján Stanislav, *K jazykovednému dielu Antona Bernoláka,* str. 32 a 73.

[11] *Nauka reči slovenskej,* v Prešporku 1846, str. 15.

[12] Martin Hattala, *Krátka mluvnica slovenská,* v Prešporku 1852, str. 5—6.

d, l, n, t už v nom. jed. počtu mäkké, zostávajú nimi i v gen., napr. *sťien, ďiel, koľies, ďiež* od *stena, delo, koleso, dieža.*"[13] Hattala ďalej hovorí, že „na tejto vlastnosti slovenčiny nasledujúci zákon pravopisný sa zakladá: mäkkosť hlások *d, l, n, t* pred mäkkými samohláskami a dvojhláskami sa neznačí čiarkou nad nimi: to je už nasledujúcimi mäkkými samohláskami a dvojhláskami prirodzene označené".[14] Hattala teda žiada, aby sa v skupinách *le, li* vyslovovalo mäkké *ľ*.

Podobnú poučku o výslovnosti skupín *le, li* nachádzame aj v Czamblovej *Rukoväti spisovnej reči slovenskej.* Czambel tu hovorí: „Keďže dvojhlásky *ia, ie, iu* počínajú sa mäkkým *i*, preto i ony obmäkčujú predchádzajúcu spoluhlásku *d, t, n, l.* Slabiky *dia, die, diu, tia, tie, tiu, nia, nie, niu, lia, lie, liu* čítajú sa teda, ako by bolo napísané *ďia, ďie, ďiu, ťia, ťie, ťiu, ňia, ňie, ňiu, ľia, ľie, ľiu.* Z tej príčiny mäkké *ď, ľ, ň, ť* nikdy neoznačuje sa mäkčeňom pred dvojhláskami *ia, ie, iu*, ale píše sa: *diabol, diera, povodiu, tiahať, utierať, pitiu, pokolenia, liať, lietať, obiliu* a číta sa, ako keby bolo písané: *ďiabol, ďiera, povoďiu, ťiahať, uťierať, pokoľeňia, ľiať, ľietať, obiľiu.*"[15]

Na tom istom mieste hovorí Czambel aj o skupine *le.* „Krátke *e* vždy sa pokladá v slovenskom pravopise za mäkkú hlásku, a preto sa pred ňou spoluhlásky *ď, ť, ň, ľ* nikdy mäkčeňom neoznačujú. Ony stávajú sa mäkkými už tým, že mäkké *e* stojí po nich. Tým je rečené, že slabiky *de, te, ne, le* čítajú sa tak, ako by stálo písané: *ďe, ťe, ňe, ľe.* Píše sa *deň* m. *ďeň, teľa* m. *ťeľa, nemý* m. *ňemý, len* m. *ľen* a t. p."[16]

Na základe Czamblovej formulácie o výslovnosti slabík *de, te, ne, le, di, ti, ni, li* dostáva sa poučka o nich výslovnosti aj do gramatík. Tak napr. Damborského *Slovenská mluvnica* pre stredné a učiteľské ústavy žiada, aby sa skupiny *le, li* vyslovovaly mäkko: „Jestli však po spoluhláskach *d, l, n, t* nasleduje mäkká spoluhláska *e, i, í* alebo mäkká dvojhláska *ia, ie, iu*, vtedy sa na ne nedáva mäkčeň, ale zato mäkko sa vyslovujú, poneváč tieto mäkké samohlásky a dvojhlásky ich zmäkčia."[17]

Výslovnosť skupín *le, li* formulujú jednoznačne Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1931, ktoré žiadajú, aby sa pred *e, i, í, ia, ie, iu* vyslovovalo všade mäkké *ľ*, hoci sa mäkkosť graficky neoznačuje.[18]

V tejto podobe nachádzame pravidlo o vyslovovaní skupín *le, li* aj v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1940.[19]

[13] Tamtiež, str. 5—6.

[14] Tamtiež, str. 5—6.

[15] Samo Czambel, *Rukoväť spisovnej reči slovenskej,* Turč. Sv. Martin, 1919, str. 3.

[16] Tamtiež, str. 3.

[17] Ján Damborský, *Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy,* Nitra 1930, str. 84.

[18] Porov. *Pravidlá slovenského pravopisu,* vydala Matica slovenská 1931, str. 11.

[19] Porov. *Pravidlá slov. pravopisu s pravopisným slovníkom,* vydala Matica slovenská 1940, str. 51.

Vzhľadom na to, že chceme zastávať názor, podľa ktorého je v spisovnej slovenčine opodstatnená v skupinách *le, li* iba výslovnosť s palatálnym *ľ*, sú pre nás konštatovania slovenských jazykovedcov minulých období neobyčajne dôležité. Ako vidíme z uvedeného prehľadu, poučka v návrhu Pravidiel je poučkou novou. Pripustenie výslovnosti v skupinách *le, li* s nepalatálnym *l* je dosť vážnym zásahom do spisovnej výslovnosti, pretože môže mať za následok zanedbávanie výslovnosti mäkkého *ľ* vôbec a môže viesť k zväčšeniu rozkolísanosti v spisovnej výslovnosti. Dvojakosť a neustálenosť je v spisovnom jazyku nežiadúcim zjavom.

Pri riešení otázky výslovnosti skupín *le, li* je dôležité aj zistenie dnešného stavu v slovenských nárečiach. Materiál o rozšírení výslovnosti palatálneho *ľ*, ktorý ďalej v článku uvádzame, bol sosbieraný dotazníkovou metódou v posledných rokoch pre Atlas slovenského jazyka.[20] Poskytuje vcelku podrobný a presný obraz o rozšírení palatálneho *ľ* na Slovensku.

O rozšírení *ľ* v slovenských nárečiach písal podrobnejšie V. Vážný v práci *Slovenská nářečí.*[21] Vážný zaznamenáva toto rozšírenie *ľ* v slovenských nárečiach: „Mäkké *ľ* sa vyskytuje na troch súvislých oblastiach na strednom Slovensku a na východnom Slovensku. Prvú stredoslovenskú oblasť, súvisiacu so sev. časťou Hornotrenčianska, tvorí Turiec s priľahlou časťou okresu Prievidza a s niekoľkými osadami na východe a na juhu okresu bánovského a čiastočne i s územím hornotrenčianskym, väčšina Oravy a pruh osád v západnom Liptove; druhú tvorí stred Liptova; tretiu oblasť východná a juhovýchodná väčšia časť Zvolena, Hont, bez „tvrdého" nárečia banskoštiavnického, Novohrad a západný Gemer."

Konštatovanie prof. Vážneho o rozšírení *ľ* v slovenských nárečiach je v podstate správne, ale nepresné, pretože materiál, ktorý mal od zapisovateľov k dispozícii prof. Vážný, nebol vždy úplný, ani dosť spoľahlivý. Nepresná je aj izoglosa, ktorou Vážný zakresľuje rozšírenie palatálneho *ľ* v slove *vuoľa, voľa, vuľa (č. vůle).*[23]

Na základe terajšieho skúmania javí sa nám rozšírenie palatálneho *ľ* v slovách *leto, lipa* takto:[24]

Hlásku *ľ* zisťujeme na menšej časti severozápadného Slovenska, na strednom Slovensku a na oblasti celého východného Slovenska. Na západnom Slovensku palatálne *ľ* sa vyskytuje v oblasti, ktorú ohraničuje

---

[20] Tento materiál sosbierali väčšinou poslucháči Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity a pracovníci Ústavu slovenského jazyka SAV pomocou dotazníka, ktorý sostavili univ. prof. Dr. E. Pauliny a doc. Dr. Jozef Štolc.

[21] Československá vlastivěda III, Jazyk, str. 219—310.

[22] L. c. str. 279—280.

[23] Tamtiež, str. 282.

[24] Pri popise sa môžu vyskytnúť určité nepresnosti, vyplývajúce z nesprávnych zápisov sberateľov nárečového materiálu. Ani ohraničenie jednotlivých javov nie je úplne presné. Z technických príčin možno zakresliť hranice javov len približne.

riečka Biela voda, Javorníky a západné Beskydy, ďalej v poriečí Váhu, Kysuce, Varínky a Rajčianky v okresoch Púchov, Pov. Bystrica, Bytča, Kys. Nové Mesto a Žilina.

Na strednom Slovensku sa *ľ* vyskytuje na celej Orave okrem niekoľkých dolnooravských obcí (Istebné, Veličná, Párnica, Zábrež, Medzihradné, Srňacie, Leštiny, Vyšný Kubín, Osádka, Jasenová, Valašská Dubová). V Liptove nachádzame *ľ* len na menšej oblasti. Ide tu o územie, tiahnuce sa od údolia, „v ktorom ležia tri Malatíny, popod nízke Tatry po celom ľavom brehu Váhu až po Hrádok okrem obcí ležiacich tesne v údolí Váhu, pozdĺž košicko-bohumínskej železnice a hradskej od Vlách po Mikuláš; pri Mikuláši izoglosa prekračuje Váh a zasahuje obce najbližšie ležiace popri toku Váhu až po Belú a tu ide po úpätí Liptovských Holí."[25] Mäkké *ľ* sa vyskytuje v celom Turci, v okolí Prievidze, v poriečí Nitrice, horného toku Nitry a Hrona, v podhorských obciach okresu Banská Bystrica (v obciach vzdialených od komunikačných spojov) a vo východnej časti okresu Zvolen. V južnej časti stredného Slovenska nachádzame *ľ* v obciach na východ od čiary, ktorú vytvárajú obce Kolpachy, Ilija, Vysoká, Pukanec (okres B. Štiavnica) a Kozárovce (okres Zl. Moravce) v poriečí Sikenice, Krupiny, Krtiša, Tisovníka, horného Ipľa, Rimavy až po územie, ktoré ohraničuje riečka Blh.

Na strednom Slovensku *ľ* nachádzame zhruba v okresoch Námestovo, Trstená, Dolný Kubín (okrem obcí na dolnej Orave), Ružomberok, Lipt. Mikuláš, Banská Bystrica (len na menšom území), Brezno nad Hronom, vo východnej polovici okresu Zvolen a v okresoch B. Štiavnica, Krupina, Modrý Kameň, Lučenec a Rim. Sobota.

Na východnom Slovensku je vo všetkých obciach palatálne *ľ*. Osobitnú skupinu tvoria obce na prechode medzi stredoslovenskými a východoslovenskými nárečiami (Štrba, Važec, N. a V. Šuňava, Gerlachov, Štôla, Batizovce, Lučivná). Tvrdé *l* „zasahuje Spiš. Teplicu, Vikartovce, Hranovnicu a skupinu nárečí v južnom Spiši, odkiaľ prechádza aj na územie Gemera (Rejdová)".[26]

Palatálne *ľ* nenachádzame na západnom Slovensku až po čiaru, ktorú tvoria obce Lysá pod Makytou, Led. Lehota (okres Púchov), Sverepec, Moštenec (Pov. Bystrica), Mojtín, Zliechov (Ilava) a obce Čavoj, Temeš, Diviacka N. Ves, až po Čereňany. Palatálne *ľ* sa nevyskytuje v celom kremnickom okrese, v západnej časti Zvolena a B. Štiavnice a v okresoch Nová Baňa a Zlaté Moravce.

Ako sme už spomenuli, *ľ* nenachádzame na väčšej časti Liptova. Súvislý ostrov bez palatálneho *ľ* je v Gemeri na juh od východnej polovice Slovenského rudohoria v poriečí Turca, Muráňa, Štítnika a Slanej. Men-

[25] Pozri J. Stanislav, *Liptovské nárečia*, str. 198.

[26] Pozri J. Štolc, *Dialektické členenie spišských nárečí*, LS I.—II., Bratislava 1939—1940, str. 194.

šie ostrovy tvoria ešte obce Dlhé pole, Veľ. Rovné, Selechov, Kolarovice, Petrovice, Zarieč-Keblov, Zem. Kotešová, H. Hričov (okres Bytča), Klubina, Lodno, Lutiša, H. Vadičov, Kotrčiná Lúčka (okres Kys. N. Mesto), Stráža, Lysica, D. Tižina, Krasňany, Varín (okres Žilina).[27]

Popri rozlišovaní stredného *l* (v slove *chlap*) a palatálneho *ľ* (*ľudia, ľeto, ľipa*) nachádzame aj iný hláskový jav, a to rozlišovanie tvrdého *ł*, resp. *ų̆* (*chų̆ap, hų̆ava*) a stredného *l* (*ludia, leto, lipa*).

Rozlišovanie *ų̆* a *l* v slovách *hų̆ava, chų̆ap* a *leto, lipa* nachádzame na Záhorí v oblasti na východ od moravských hraníc až po čiaru, ktorú tvoria obce Vrbovce, Podbranč, Prietrž, Rozbehy, Plav. Sv. Mikuláš, Kuchyňa, Pajštún a Záhor. Bystrica. S podobným javom sa stretáme na menších ostrovoch, ktoré tvoria obce okresu Ilava (Iliavka, H. Poruba, Kopec, M. Koš. Podhradie, Mojtín) a Pov. Bystrica (D. a H. Moštenec, Zem. Závada). Ostrov s tvrdým *ł* (*ų̆*) vytvárajú aj obce Lovča, Lovčica, Trubín, Lutila, Sv. Kríž nad Hronom, Vieska, Horné Opatovce, Ladomer, Šasovské Podhradie, Stará Kremnička (okres Kremnica) Priechod, Podkonice, Hiadeľ (okres B. Bystrica) a obce na prechode medzi stredoslovenskými a východoslovenskými nárečiami (Štrba, Važec, Východná, Vyšná a Nižná Šuňava, Vikartovce, Lipt. Teplička, Telgárt).

Tvrdé *ł* (*ų̆*) a stredné *l* rozlišujú aj ukrajinské obce Nižné Repaše, Torysky a Olšavica v okrese Levoča.[28]

Na menšom území okresov Čadca, Kys. N. Mesto a Žilina stretávame sa s rozšírením *ł* (*ų̆*) tvrdého a *ľ* mäkkého (*hų̆ava*, ale *ľudia, ľeto, ľipa*).[29]

Oblasť, na ktorej sa v slovenských nárečiach vyskytuje palatálne *ľ* a stredné *l*, je pomerne veľká. Zaujíma časť západného, väčšiu časť stredného Slovenska, a celé východné Slovensko. Ak berieme do úvahy aj rozlišovanie tvrdého a stredného *l*, územie s dvojakým *l* sa značne zväčší. Z materiálu, ktorý sme uviedli, môžeme konštatovať, že rozlišovanie dvojakého *l* je temer celonárodným javom. I táto skutočnosť podporuje našu požiadavku, aby sa za spisovnú výslovnosť v skupinách *le, li* uznala aj výslovnosť s palatálnym *ľ*.

V súvislosti s riešením otázky o výslovnosti skupín *le, li* treba sa ešte dotknúť výslovnosti palatálneho *ľ*. Bohuslav Hála a Ján Stanislav, ktorí skúmali výslovnosť *ľ* experimentálnou metódou, neuvádzajú nijaké rozdiely medzi výslovnosťou palatálneho *ľ* v prípadoch *ľudia, vôľa* a *leto, lipa*. Tvrdenie niektorých jazykovedcov, že v slovách *leto, lipa* ide o *ľ* s menej širokým dotykom, je zatiaľ iba hypotetické a zakladá sa na sluchovom dojme. Možno však tvrdiť, že vo výslovnosti palatálneho *ľ* sa vyskytujú určité variácie. Ján Stanislav pri skúmaní palatálneho *ľ* zisťuje,[30]

[27] Pozri na pripojenej mape rozšírenie výslovnosti *ľeto, ľipa* a *leto, lipa*.
[28] Pozri na pripojenej mape izoglosu slova *hų̆ava*.
[29] Pozri na mape izoglosu *ľeto, ľipa* — *hų̆ava*.
[30] Porov. Ján Stanislav, Liptovské nárečia, str. 84.

že výslovnosť liptovského *ľ* sa veľmi podobá výslovnosti *ľ*, ktorú má Hálov objekt z Turca.[31] To znamená, že liptovské a turčianske *ľ* sú si podobné, ale nie úplne rovnaké.

Výslovnosť palatálneho *ľ* môže mať rozličné variácie podľa krajov. Ide pritom o väčší alebo menší stupeň palatálnosti. Tento rozdiel môžeme pozorovať napr. medzi stredoslovenským a východoslovenským palatálnym *ľ*. Pri východoslovenskom *ľ* môžeme pozorovať väčší stupeň palatálnosti. Pre nás je však dôležitá zistená skutočnosť, že izoglosa palatálneho *ľ* v slove *ľudia* sa úplne kryje s rozšírením palatálneho *ľ* v prípadoch *leto, lipa*. Skúmatelia zaznamenávali palatálne *ľ* v slovách *leto, lipa* všade tam, kde sa vyskytuje aj v slove *ľudia*. Či je výslovnosť v uvedených prípadoch rozdielna a do akej miery, treba skúmať. V každom prípade však ide o palatálne *ľ*. Ak teda uznávame jednotnú výslovnosť v slove *ľudia*, nemôžeme pripustiť dvojakosť v prípadoch *leto, lipa*. Bola by to nedôslednosť, ktorú v nárečiach nenachádzame. Materiál, ktorý sme získali v nárečí, hovorí teda proti kodifikovaniu dvojakej výslovnosti v skupinách *le, li*.

Hlásková stavba nárečí sa tvorila cez stáročia. Rôzna výslovnosť spoluhlások, rozmanité varianty vo výslovnosti jednotlivých spoluhlások a iné javy sa ustálily počas zložitého historického vývoja. Výsledky tohto historického procesu má možnosť využiť spisovný jazyk vo svojom systéme výslovnosti pre vlastné zdokonalenie a obohatenie.[32] Veď základom celonárodného jazyka, ako to zdôrazňuje J. V. Stalin, sú miestne nárečia: „Miestne (regionálne) dialekty slúžia ľudovým masám a majú svoju gramatickú stavbu a základný slovný fond. Preto sa niektoré miestne dialekty v procese utvárania národov môžu stať základom národných jazykov a vyvinúť sa v samostatné jazyky."[33] Norma slovenského spisovného jazyka sa tiež utvorila na základe nárečí, presnejšie povedané, na základe stredoslovenských nárečí. Bola to cesta celkom prirodzená. Z učenia J. V. Stalina ďalej vyplýva, že nárečia, na základe ktorých sa tvoril spisovný jazyk, sú zdrojom dlhšieho formovania, obohacovania, rozvíjania a brúsenia spisovného jazyka a sú rozhodujúce najmä vtedy, ak vzniká rozkolísanosť spisovnej normy.

Situácia pri ustaľovaní spisovnej výslovnosti v skupinách *le, li* v slovenčine je podobná situácii, o ktorej hovorí S. Ožegov, keď píše o ustaľovaní normy spisovnej ruskej výslovnosti. „Koncom dvadsiatych a začiatkom tridsiatych rokov, keď sa i kultúrna úloha novej inteligencie vymedzila naprosto jasne", konštatuje S. Ožegov, „rovnako jasne vynikla

---

[31] B. Hála, *Základy spisovné výslovnosti slovenské*, Praha 1929, str. 56—58.

[32] Porov. S. Ožegov, *O vývoji ruského jazyka v sovětském období*, Sov. věda jazykověda 1951, č. 3—4, str. 86.

[33] J. V. Stalin, *O marxizme v jazykovede*. Sborník Za marxistickú jazykovedu, Bratislava 1951, str. 30.

ľ,ĺ,ŕ v slovenských nárečiach

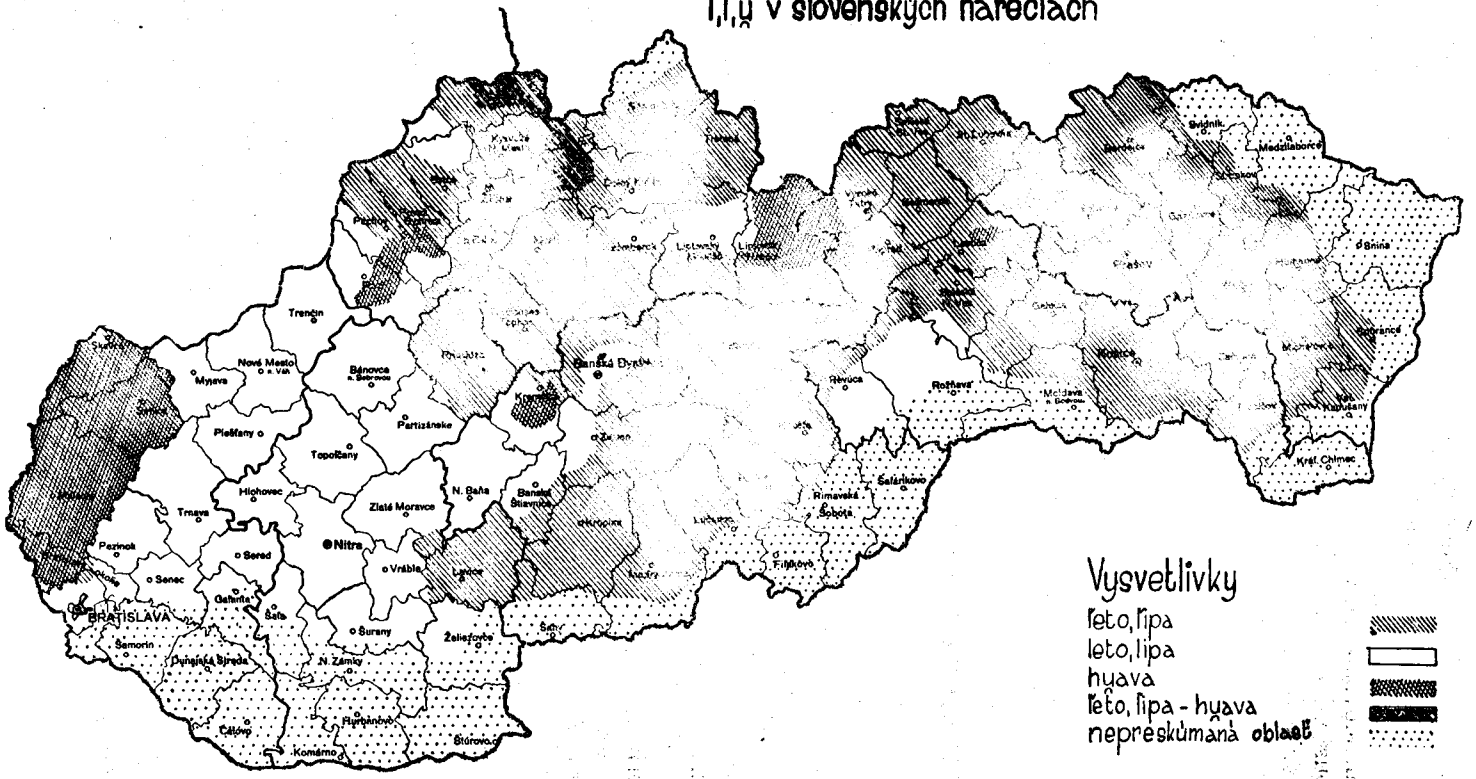

rozkolísanosť starej moskovskej normy výslovnosti. Bolo to obdobie prudkých výkyvov a ostré hľadanie normy. Prirodzený bol návrat k pevnej starej norme."[34] V tomto období spracoval prof. D. N. Ušakov veľmi podrobne moskovskú normu.

Pripustením dvojakej výslovnosti v skupinách *le, li* vnáša do slovenskej spisovnej výslovnosti nežiadúce rozkolísanie. Z materiálu uvedeného v našom príspevku možno urobiť záver, že v spisovnej slovenčine je v skupinách *le, li* opodstatnená iba výslovnosť s palatálnym *ľ*.

PODNETY A DISKUSIE

Poznámky ku skloňovaniu podstatných mien v návrhu na nové Pravidlá

Štefan Koperdan

V tomto diskusnom príspevku chcem poukázať na niektoré chyby, ktoré sú v návrhu nových Pravidiel v statiach o skloňovaní podstatných mien a o tvorení priezvisk. Obmedzím sa na niekoľko viac-menej náhodných poznámok.

Celý návrh na skloňovanie podstatných mien má očividne veľmi úzky profil. Je pravda, že Pravidlá musia byť čo najstručnejšie, priam heslovité, ale tento úsporný zreteľ nemôže mať za následok, aby jazykový zákonník bol neúplný, nepresný, až chybný, a to v javoch systémových.

Najprv niečo zásadne o skloňovacom systéme podstatných mien. Na dnešnom stupni vývoja slovenčiny determinujúcim faktorom je iba zakončenie podstatného mena. Staré kmene zanikly a ostaly po nich iba stopy v nepravidelnostiach skloňovania a v rodovej príslušnosti niektorých podstatných mien zo základného slovného fondu. Pre zaradenie k istému skloňovaciemu vzoru a aj rodu je rozhodujúca ostatná hláska slova. Všetky nové substantíva zakončené na spoluhlásku cítime ako maskulína, všetky na *-a* ako feminína, všetky na *-o* ako neutrá. Spoluhláskové zakončenie feminín je pre dnešné tvorenie neproduktívne. Substantíva iného zakončenia sú na okraji systému. Preto sú napospol nesklonné a pokiaľ pri nich nejde o prirodzený rod, cítime ich ako neutrá —

[34] Pozri S. Ožegov, *O vývoji ruského jazyka v sovětském období*, Sovětská věda — jazykověda 1951, č. 3—4, str. 86.

podobne ako každé pomenovanie, ktorému môžeme dať časť substantívnych vlastností (ako sú napr. lexikálne citáty).

Z takej príčiny sa napr. prichýlily rodom i koncovkami k ženskému skloňovaniu grécke neutrá na *-a (astma, dráma, panoráma, téma* atď.). Z tej istej príčiny niektoré české miestne mená žen. rodu, ako sú *Olomouc, Chrudim, Příbram ...*, cítime aj skloňujeme ako maskulína. Slovo *Helsinki* (v dennej tlači sme často čítali „Helsinky") je pomnožné atď.

Pri takomto kritériu v slovenčine nemožno považovať za výnimku ani české miestopisné názvy na *-v* (*Boleslav, Břeclav, Čáslav*) ani meno *Choceň*. V návrhu (§ 100, odsek 4) sa o nich hovorí, že aj v slovenčine zachovávajú ženský rod. Čím je to odôvodnené? Pre väčšinu Slovákov sú to slová nové, ktoré nemožno zaradiť do neproduktívnej kategórie ženských podstatných mien zakončených na spoluhlásku. V slovenčine je pre ne náležitý iba rod mužský a mužské skloňovanie. Obdobne to platí aj pre ruské zemepisné názvy na *-aň (Astrachaň, Kazaň, Pristaň, Riazaň ...)*, ktoré sú v ruštine feminína. (Podobne by to mohlo byť s názvami poľskými a inými.) Preto poučku o zemepisných menách treba preštylizovať v tom smysle, že cudzie zemepisné mená majú v slovenčine rod podľa svojho zakončenia, pričom sa často odchyľujú od rodu v pôvodnom jazyku. Aj v takýchto prípadoch treba podporovať živé tendencie jazyka.

Podobne je to aj s osobnými podstatnými menami cudzieho pôvodu. Ale v jazykovom vedomí sa vynorujú osobitne ešte tým, že majú nielen rod gramatický, ale aj rod prirodzený: mužský a ženský. Prirodzený rod, obrazne hovoriac, tlačí tieto slová natoľko, že si hľadajú aj svoju skloňovateľnú podobu. Skloňovať sa pýtajú aj také mužské mená ako: *Atlas, Lichardus, Nero, Figuli, Matulay, Szabó, Sardou, Savulescu, Gorkij, Polevoj, Krejčí, Purkyně, Skočdopole ...*, aj také ženské mená ako: *Kosmodemianskaja, Szczucka, Echó, Hébe, Pallas, Herodias ...*

Väčšina cudzích podstatných mien zaraďuje sa podľa svojho zakončenia do domácich skloňovacích vzorov, preto so stanoviska čisto gramatického netreba ich ani považovať za cudzie *(Altus, Július)*. Iné si hľadajú svoju skloňovateľnú podobu v prichýlení k niektorému domácemu vzoru, pričom je rozhodujúca forma slova počutého, nie napísaného.

Spôsoby prispôsobenia sú rozmanité. Niektoré v tomto príspevku preberieme.

Priezviská na *-ay, -ai: Matulay, Morvai.*

Do slovenského jazykového vedomia takéto mená vstupujú, ako keby boly zakončené na *-aj (Zahraj, Nehnevaj, lapaj, chumaj)*, preto ich skloňujeme podľa vzoru „chlap": *Matulaya, Matulayovi, Matulayom* (často sa píše prosto *Matulaj*). Aj v odvodzovaní takto s nimi narábame: *Matulajka, Matulajovci, matulajovský* (majetok). Preto netreba pripúšťať

alternatívne skloňovanie „Matulayho, Matulaymu . . .", ako má návrh Pravidiel (§ 97, odsek 4).

Je pravda, že niektorí nositelia takých mien z akejsi rodovej pýchy nechcú pripustiť ich znenie na *-aj*, a s istou artikulačnou násilnosťou vyslovujú miesto jednoslabičnej hláskovej skupiny *-aj* dvojslabične: *a-i (Matula-i, Morva-i)*, ale taká individuálna ľudská vôľa nemôže rozhodovať o zákonitostiach jazyka. Poznamenávame, že návrh Pravidiel pri tomto cudzom skloňovaní nie je úplný, lebo takto sa skloňujú aj priezviská na *-ey, -uy (Huxley, Herwey, Guy)*. A aj tieto zakončenia treba čítať *-ej, -uj* (porov. aj u Orlovského, *Gr. jaz. slov.*, str. 166). Koniec-koncov cudzie *y* (čítané ako *j*) sa v jazyku aj písomne uzákoňuje ako *j* (porov. dnešné *hokej* za staršie „hokey"). Pri priezviskách domáceho pôvodu typu „Matulay, Morvai" netreba koncové *-i* oddeľovať od základu pre jeho pôvod (latinizovanie mien s gen. koncovkou *-i*), lebo dnes si ho už nik neuvedomuje.

Preto poučka o skloňovaní mien tohto typu je veľmi jednoduchá: *Matulay, Morvai* čítaj ako *Matulaj, Morvaj* a skloňuj ako napr. *Zahraj!* Podobne aj iné priezviská na samohl. *-y*. Netreba sa nazdávať, že takým činom sme niečo v jazyku znásilnili. Inakšie si tu nepočína ani ruština, ani iný slovanský jazyk.

Keby sme nehľadeli na zákonitosť, že *-ay, -ai* sa vyslovuje ako *-aj*, potom typ „Matulay" (vysl. *Matula-i*) treba zaradiť k typu „Škultéty". A ako potom narábať s takou formou pri derivácii? (Matulaička? Matulaiová?)

Priezviská na *-y, -i: Škultéty, Figuli, Krejčí (Krajči)*.

Tu napred poznamenávame, že návrh Pravidiel typ „Krajčí" neuvádza. A to nie je na mieste už aj preto, že je dosť Slovákov a Sloveniek, ktorí po otcoch (manželoch) majú také priezviská (zo Zvolena poznám dávne meno Krajči). Mená tohto typu sa skloňujú podľa vzoru „Škultéty". Rozdielna kvantita nie je tu rozhodujúca.

Pri tomto type je veľmi háklivá otázka, ako utvoriť od mužského priezviska ženské. Nové Pravidlá navrhujú dvojtvary: *Škultéty* (bez prípony) — *Škultétyová* (s príponou *-ová*). Nech je ako chce, ale bezpríponová forma „Škultéty" sa v živom organizme slovenského jazyka cíti ako mŕtve teleso. Okrem ľudí veľmi učených nikto nepoužíva bezpríponovú formu za ženské priezvisko.

Ide o to, k čomu pridať príponu *-ová*. V diskusných príspevkoch Ján Michalko z Košíc (rodom tuším z Mengusoviec) navrhuje tvorenie *Škultétová, Figulová*. Takému návrhu nemožno sa priečiť, lebo toto tvorenie má svoju zákonitosť, čiže je systémové. Tu sa oprieme o typ „Krejčí". Položme si otázku, či je možné ženské priezvisko „Krejčíová". Nie, ženská podoba je „Krejčová" (ženské priezvisko z onej zvolenskej rodiny Kraj-

čiho poznám v podobe „Krajčová"). To značí, že sa ženské priezvisko tvorí zo základu *Krejč-* bez koncového *-i.*

Celkom tak koncové *-i* možno odtrhnúť aj pri menách *Figuli, Škultéty.* Dôkazom toho je skutočnosť, že sa k menám na *-i (Škultéty, Andrássy, Mariási, Cselényi, Gerbeni...)* tvoria nielen ľudové ženské formy *Škultétyčka, Andrášička, Mariášička, Čelénička, Gerbenička...,* ale aj *Škultétka, Andráška, Mariáška, Čelénka, Gerbenka...* Vo východnej slovenčine možno utvoriť ešte aj takéto formy: *Škultetuľa, Škultetaňa...* Tu sú teda základy bez onoho zaťažujúceho *-i* a z nich celkom v duchu jazyka utvoríme ženské priezviská: *Škultétová, Andrássová, Mariásová, Cselényová, Szkladányová, Figulová...* Nie je bez významu, že v ľudových podobách *Figuličkа, Škultétyčka...* nejde o príponu *-čka* lež o príponu *-ička,* prenesenú sem mechanicky. A napokon je tu tendencia tvoriť formy privlastňovacieho príd. mena typu *Figulin* (porov. pozn. Peciarovu, SR XVIII, 86).

Je vari jasné, že ženské priezviská *Figulová, Škultétová* od mužských typu „Figuli, Škultéty" treba považovať za tvary systémové — celkom tak ako *Krejčová (Krajčová).* Tieto tvary navrhujem uzákoniť aj v nových Pravidlách.

Niekomu sa môžu zdať nezvyčajné, lebo sa v nich nezračí pôvodné znenie mužského priezviska. Dozaista snaha o presné zachovanie znenia mužského priezviska vedie k formám na *-iová (Szkladányi — Szkladányiová).* Ale takej snahy v systéme slovenského jazyka nieto. Lebo veď ani v domácich ženských priezviskách nepoznáme vždy mužskú podobu. Napr. z priezviska *Tomášková* nepoznáme, ako sa volá muž: *Tomášek, Tomáško, Tomáška?* A napokon ani zo ženskej podoby na *-iová* nemusíme vždy poznať mužské priezvisko. Napr. podľa ženskej podoby *Holeniová* by sme predpokladali, že sa muž volá *Holeni.* No v tomto konkrétnom prípade, ktorý mám na mysli, muž sa volá *Holenia* (je to obyvateľ z Košíc).

Tu je vôbec na mieste otázka: ako sa budú tvoriť ženské priezviská od cudzích mužských priezvisk na *-io, -ia, -iu* (rumunské), ktoré sa skloňujú podľa vzorov „chlap", „hrdina".

Uvedomujeme si, že je istá ťažkosť pri tvorení ženských priezvisk od slov na *-i* aj v spôsobe, ktorý tu navrhujeme *(Figulová, Škultétyová).* Dozaista by sa nám priečila napr. podoba „Curová" (od Curie). Ale tu ide o meno celou svojou stavbou pre nás cudzie, neopierajúce sa o nijaké priezviská (a vôbec slová) v našom jazyku známe. V takýchto prípadoch bude asi treba ponechať priezvisko v pôvodnej nesklonnej podobe.

P r i e z v i s k á n a *-e: Fekete, Purkyně.*

Podľa návrhu Pravidiel tieto dva typy sa skloňujú rovnako. Ak vec bližšie preskúmame, naozaj sa nám zdá, že patria dovedna. Ale z uspokojenia budeme vyrušení, keď si napr. položíme otázku, ako sa utvoria ženské priezviská od týchto mien. Taká otázka sa nám natíska preto, že

skloňovanie a prechyľovanie sú gramatické javy navzájom závislé. Podľa návrhu pravidiel od mena *Fekete* môžeme utvoriť ženskú podobu *Feketeová*. V návrhu však nieto dokladu, ako by sa utvorilo ženské priezvisko od *Purkyně* („Purkyněová"?). A ďalej: „Bechyněová, Knížeová, Večeřeová, Skočdopoleová"? Ak mená typu „Fekete" a „Purkyně" patria do toho istého vzoru, ako sa skloňuje napr. meno „Skočdopole"? (Skočdopoleho, Skočdopolemu"?)

Z takéhoto preverovania skutočnosti jasne sa nám ukazuje, že typ „Purkyně" nemožno stotožniť s typom „Fekete". Pravda, samotné meno „Purkyně" na prvé počutie sa nám zdá akési čudné, akoby cudzie a nevieme si ho napochytre primerať k nijakému slovenskému slovu. Ale keď si uvedomíme, že je to meno české a že takých nielen je celý rad (*Bechyně, Bičiště, Osolsobě, Večeře, Hrabě, Kníže, Dítě* ..., porov. u Trávníčka, Mluvnice spis. češtiny, I., str. 475 n.), nejedno z nich spojí sa v našich predstavách s akýmisi poslovenčenými podobami: *Purkyňa, Bechyňa, Večera, Knieža, Dieťa, Skočdopoľa* ... A podľa takýchto predstáv by sme tieto slová skloňovali podľa vzoru „hrdina", teda: *Purkyně, Purkyňu, Purkyňovi.* Iné by sme radšej skloňovali podľa vzoru „chlap": *Bičiště, Bičišťa, Bičišťovi.*

Či tak či onak, tieto české priezviská nemožno stotožňovať s typom „Fekete", lež sa treba rozhodnúť: alebo ich skloňovať podľa vzoru „hrdina", alebo podľa vzoru „chlap". Skôr sa žiada skloňovanie podľa „hrdina". — Tým by bola rozriešená aj otázka prechýlenia: *Purkyně — Purkyňová.*

O type „Fekete" platí pre skloňovanie aj pre tvorenie ženských priezvisk analogicky všetko, čo bolo povedané o type „Škultéty". Náležite sú tvorené aj formy *Fekete — Feketová, Zeke — Zeková, Beke — Beková, Szőke — Szőková* ...

Tu sa opäť treba oprieť aj o podobné mená v češtine: *Anderle — Anderlová, Tille — Tillová* ... Taká opora je možná a potrebná preto, lebo sa s takýmito priezviskami narába rovnako v obidvoch jazykoch. Aj v slovenčine sú známe mená *Anderlová* (konkrétne učiteľka v Lučenci, rodom Slovenka, aj muž *Anderle* je rodom Slovák), *Ničová* (otec *Niče*, obyvatelia z Košíc) ...

P r i e z v i s k á n a *-ó: Szabó.*

Podľa návrhu Pravidiel tento typ mení svoje staré skloňovanie *(Szabóva, Szabóvovi)* a má sa skloňovať bez vsuvného *-v-: Szabóa, Szabóovi.*

Takto opravené skloňovanie nejde mi jednoducho „po srsti". Ľudovo sa meno *Szabó* skloňuje podľa vzoru „chlap" (ako napr. dedo): *Sabo, Saba, Sabovi.* Ženské priezvisko má formu *Sabová.* Pravda, tu je skrátené dlhé *-ó* a preto je otázka, či možno takéto ľudové skloňovanie prijať za spisovné.

Treba sa však pýtať, či tu nie sme priam nútení dlhé *-ó* skrátiť. Lebo

ako sa budú skloňovať priezviská navidomoči slovenského pôvodu, ako sú napr. *Bucskó, Jaschkó, Mihalkó, Jancsó?* Isteže ich nebudeme skloňovať „Bučkóa, Jaškóovi, Jančóom". Tu si koncové dlhé *-ó* najprv skrátime a potom slová skloňujeme celkom podľa vzoru „hrdina": *Bučko, Bučku, Bučkovi.* Takéto krátenie je v slovenčine prirodzené, lebo sa opiera o krátke koncové *-o* v domácich slovách. Podobne sa skracuje maďarské koncové *-ó* aj v niektorých apelatívach, keď prechádzajú do slovnej zásoby slovenských nárečí (napr. *fako* — o koňovi). V iných prípadoch sa mení *-ó* na *-ov* (napr. *hintov*).

Podľa tohto slovenskému jazykovému povedomiu sú primerané iba tvary *Szaba, Szabovi...* alebo *Szabova, Szabovovi...* V ženskom priezvisku *Szabová* treba dať prednosť podobe bez vsuvného *-v-*.

Iba pri skloňovaní jednoslabičných mien by nebolo možné koncové *-ó* vynechávať. Pravda, takéto mená sú vzácne. Medzi menami košických obyvateľov som našiel jediný príklad, a to priezvisko *Jó* (v grafickej podobe *Joó*).

Podobne pri francúzskych menách typu *Rousseau, Boileau* tvary „Roussa, Boila" ap. by boly nezvyčajné.

Nie je jasné, prečo sa v Pravidlách navrhuje (§ 63) od rumunských priezvisk na *-u* ženská podoba bez prípony: prečo „Nina Lupescu"? Veď muž. meno „Lupescu" sa skloňuje (viď § 99, ods. 5): *Lupesca, Lupescovi* a navrhovatelia si uvedomujú, že od sklonných mien sa tvorí privlastňovacie prídavné meno aj ženská forma priezviska na *-ová* (porov. Peciarov komentár v SR XVIII, str. 85 n.). Od „Lupescu" je teda privlastňovacie príd. meno „Lupescov". Nevieme, prečo by nemalo byť *Nina Lupescová.*

Bezradnosť či nedomyslenosť je pri slove „kenguru". V návrhu je označené ako maskulínum. Prečo? Mohlo by byť aj feminínum: tá kenguru! Z našich úvodných poznámok vysvitá, že toto slovo podľa svojho zakončenia by malo byť neutrum. Ale je to živý tvor, ktorý má prirodzený rod mužský alebo ženský. A tu je pekný doklad, ako si cudzie slovo v živom jazyku hľadá systémové udomácnenie. Našlo si ho v podobe *kengura* (tá kengura!). Takto ho používajú napr. prírodopisci na II. gymnáziu v Košiciach.

Nemožno súhlasiť s tým, že v návrhu nieto ani zmienky o c u d z í c h ž e n s k ý c h m e n á c h neslovanského pôvodu. Ťažkosti sú najmä s menami gréckymi, s ktorými sa učitelia aj žiaci stretávajú pri vyučovaní jazyka latinského. Ako si počínať pri slovách *Clio, Dido, Sapfo, Echó, Lalage, Hébe, Niobe, Ilias, Aeneis?* Tu sa ponúkajú trojaké možnosti: a) ponechávať nom. v pôvodnej reči a v genitíve hľadať základ pre skloňovanie ostatných pádov: *Dido, Didony;* b) ponechávať mená nesklonné; c) mená poslovenčovať: *Junona, Héba, Iliada.* Túto otázku treba v základnej jazykovej príručke rozriešiť.

Ako citovať c u d z i e k r s t n é m e n á: *Antonín, Petr, Jiří...*,

Dezső, István, János..., Juliusz, Antoni, Józef..., Jurij, Michail...?

Rozriešiť treba otázku slovanských mien adjektívnej podoby. Zdôrazňujeme, že treba hovoriť o slovanských menách adjektívnej podoby vôbec, lebo v elaboráte sú štylizácie zasa veľmi úzke. Hovorí sa o ruských (poľských) priezviskách na *-kij, (-ki)..., -oj,* ale sú priezviská aj iného zakončenia, o ktorých sa v Pravidlách nič nehovorí *(Bielyj — Biały, Malyj — Mały, Suchi...).* Hovorí sa o ruských ženských priezviskách *Kosmodemianskaja),* ale nič sa nehovorí o poľských: *Malewska, Nałkowska.* Pri týchto slovanských menách ide predovšetkým o ustálenie formy nominatívu. Tu je možnosť prevziať základný tvar z pôvodnej reči, ale aj možnosť slovesného zakončenia: *Majakovský, Gorký, Trocký, Tolstý, Polevý, Biely (Biały), Kosmodemianska, Krupská, Slowacký, Malewská, Nałkowská.* V prípade poslovenčenia nominatívu neprichádza do úvahy skloňovanie Tolstoj, Tolstoja..., Polevoj, Polevoja..." Ale skloňovanie tohto druhu pri našich dnešných znalostiach ruského jazyka nie je vôbec odôvodnené.

Skloňovanie ženských priezvisk typu Figuli

Ladislav Dvonč

Ako je známe, návrh nových Pravidiel slovenského pravopisu popri nesklonných tvaroch ženských priezvisk typu *Figuli* uznáva za správne aj tvary s príponou *-ová,* ktorá sa pripája na celú formu mena, teda napr. *Figuliová, Škultétyová, Brekkeová, Csákyová* a pod. (popri nesklonnej forme *Figuli, Škultéty, Brekke, Csáky).*

O tom, že sa tvary na *-ová* skutočne používajú, priniesol som mnoho dokladov vo svojej štúdii o odvodzovaní z cudzích základov.[1] Počet dokladov bolo by možno ľubovoľne rozmnožiť. Nie je to však potrebné. Že sú tvary na *-ová* živé, ukazuje napr. tvar *Déryová* v názve filmu *Pani Déryová,* na ktorý už upozornil Š. Peciar[2].

Peciar vo svojich poznámkach k novej pravopisnej úprave[3] priniesol okrem uvádzaného dôvodu v prospech tvarov na *-ová* aj ďalšie dôvody. Ukazuje, ako sa veta stáva nejasnou pri nesklonnej forme ženských priezvisk, pretože pádové vzťahy nemožno vyjadriť osobitnými koncovkami. Napr. *Čítali sme román Figuli, Napíšte Figuli, Stretol som Škultéty, Hovorili sme o Viktory, Diskutovali sme s Mažáry.* Od takýchto nesklonných mien nemožno tvoriť ani formu privlastňovacieho prídavného mena. Tvary *Figulin, Škultétyn,* aj keď sa vyskytujú, sú

[1] *Cudzie podstatné mená s hľadiska odvodzovania,* SR XIV, 1948/1949, 142—165; 202—211, najmä str. 146—148.

[2] Š. Peciar, *Začíname diskusie o slovenskom pravopise,* Učiteľské noviny, II, 1952, čís. 43, str. 8 c.

[3] Š. Peciar, *K jednotlivým bodom novej pravopisnej úpravy. Tvorenie ženských priezvisk,* SR XVIII, 1952/1953, 84—86.

nesprávne. Tieto dôvody hovoria podľa Peciara za sklonné tvary. Preto pre spisovnú slovenčinu považuje za vhodné len také tvary ženských priezvisk, ktoré možno skloňovať. Nesklonné formy sú podľa neho „duchu slovenského jazyka cudzie".

Na to, ako sa pri nesklonnej forme priezvisk typu *Figuli* veta stáva nejasnou, možno uviesť ešte preukaznejšie príklady, než sú tie, ktoré uvádza Peciar.

Podívajme sa na dvojčlenné vety, ktoré majú v jadre prísudku určitý slovesný tvar prítomného alebo budúceho času. Ak sa tu ako podmet použije ženská forma priezviska v nesklonnej forme, nemožno vedieť, či ide o ženské priezvisko alebo o priezvisko mužské. Napr.: V tejto súvislosti uvádza *Dobronyi*, Referát prednesie *Fekete*, Bude referovať *Fekete*, Napíše *Fekete*; ... ktoré *Sélibeau* priliehavo nazýva (Bratislavské lekárske listy, XXXI, 1951, 1164), *Martini*... pochybuje o tom (Bratislavské lekárske listy, XXXI, 1951, 1170). Že tu ide o ženské meno, možno vyjadriť iba vtedy, ak sa použije taký slovesný tvar, na ktorom sa osobitne vyráža kategória ženského rodu, napr. minulý čas *(Referát napísala Fekete)* alebo podmieňovací spôsob *(Referát by napísala Fekete, Referát by bola napísala Fekete)*.

Podobne je to aj pri viacnásobnom podmete: *Referát napíšu Fekete a Škultéty, Spievajú Fekete a Škultéty, Spievať budú Fekete a Škultéty* ... Gramatický rod sa tu prejavuje iba v minulom čase alebo v podmieňovacom spôsobe: *Fekete a Škultéty (by) spievaly*. Že ide o ženské osoby, vidno tu iba v tom prípade, ak sa v slovese píše *-y*, čo ukazuje, že oba členy podmetu sú ženského rodu. To, pravda, platí len pre písaný jazyk, lebo v hovorenom jazyku niet dnes rozdielu vo výslovnosti *spievali* a *spievaly*. Akého rodu sú členy viacnásobného podmetu, nemožno už určiť ani z písanej formy napr. vo vete *Fekete a Škultéty napísali*. Nevieme, či *Fekete* je mužského rodu a *Škultéty* ženského, alebo naopak, alebo či v oboch prípadoch ide o mužský rod. Tieto ťažkosti, ak by sme ostali pri starom spôsobe používania ženskej formy pri priezviskách na *-i, -y, -e, -é* ..., by sa ešte zväčšily pri novej úprave pravopisu, keď budeme v slovesných tvaroch na *-li* písať vždy mäkké *i*. Gramatický rod nemožno určiť ani vtedy, ak len jeden člen viacnásobného podmetu predstavuje priezvisko typu *Figuli*. Napr. Oppheim a *Wille* (1948) liečili 49 pacientov (Bratislavské lekárske listy, XXXI, 1951, 1151), Zástancom jej častého použitia ... oponujú najnovšie ... Held, *Turettini*, Schmurmund (Bratislavské lekárske listy, XXXI, 1951, 1189) a pod.

Možno namietať, že v takomto prípade použijeme iné jazykové prostriedky na to, aby náš prehovor bol jasný a významovo jednoznačný. Lenže tým nie je oslabený náš argument, pretože takéto konštrukcie, ako vidíme, nie sú vylúčené.

Uvádzali sme tu príklady na vety, v ktorých členy viacnásobného podmetu sú v nominatíve pospájané slučovacou spojkou *a* alebo sú bez spojky. Pri viacnásobnom podmete môže však byť druhý člen v inštrumentáli a je pripojený predložkou *s*, napr. *Dobronyi s Fekete pracovali*. Tu aspoň máme možnosť zistiť gramatický rod druhého člena, pretože v inštr. je rozdiel medzi mužským priezviskom (ktoré má pádovú koncovku) a ženským priezviskom (ktoré, pretože je nesklonné, je bez pádovej koncovky), teda *Dobronyi s Fekete pracovali* (druhý člen podmetu je ženského rodu), *Dobronyi s Feketem pracovali* (druhý člen podmetu je mužského rodu). Nevieme však, akého rodu je prvý člen podmetu. Toto môžeme zistiť iba vtedy, ak použijeme druhú konštrukciu, v ktorej sa vyjadruje shoda len s prvým členom podmetu, teda *Dobronyi s Fekete pracoval*

(prvý člen mužského rodu, druhý člen ženského rodu), *Dobronyi s Feketem pracoval* (oba členy mužského rodu), *Dobronyi s Fekete pracovala* (prvý člen ženského rodu, rovnako aj druhý), *Dobronyi s Feketem pracovala* (prvý člen ženského rodu, druhý člen mužského rodu).

Podívajme sa teraz na dvojčlenné vety, ktorých jadro prísudku obsahuje iný slovný druh ako sloveso, napr. podstatné meno, prídavné meno, zámeno, číslovku, príslovku alebo citoslovce.

Pri mennom prísudku vyjadrenom prídavným menom, zámenom alebo číslovkou nenastáva ťažkosť, pretože sa tu v prísudku vyjadruje kategória rodu (fakticky kategória kongruencie, shody). Napr. *Fekete je známy, Fekete je známa, Fekete je náš, Fekete je naša.* Ale pri viacnásobnom podmete aj tu zaniká táto možnosť: *Fekete a Dobronyi sú známi* (ktorý člen je mužského rodu a ktorý ženského?), *Fekete a Dobronyi sú svoji.* Podobne je to aj v iných časoch.

Ťažkosti sú aj pri neslovesných dvojčlenných vetách, ktoré majú v jadre prísudku podstatné meno. Napr. *Figuli je nádejou našej literatúry.* Jasnosť sa nadobúda len pri spone v minulom čase, kde sa rod formálne vyjadruje. Napr. *Figuli bola nádejou našej literatúry.* Druhá možnosť je vtedy, ak je v jadre prísudku podstatné meno, pri ktorom je shoda gramatického a prirodzeného rodu. Napr. *Figuli je známa slovenská spisovateľka.*

Nemožno vedieť o akú osobu (mužského alebo ženského rodu) ide vo vetách ako *Fekete je sirota, Fekete je nám rodina, Fekete a Dobronyi sú poslucháčmi filozofickej fakulty, sú členmi ČSM, sú zamestnancami Povereníctva školstva, vied a umení...* V takýchto vetách nemožno zistiť, akého rodu sú členy viacnásobného podmetu, pretože v prísudku je podstatné meno, ktoré sa môže používať na označenie osôb mužského aj ženského pohlavia. Použiť prechýlené ženské substantíva možno tu len vtedy, ak oba členy viacnásobného podmetu sú ženského rodu: *Fekete a Dobronyi sú poslucháčkami filozofickej fakulty, sú členkami ČSM, sú zamestnankyňami Povereníctva školstva, vied a umení...*

O nič menšie nie sú ťažkosti pri dvojčlenných vetách s podstatným menom v jadre prísudku bez spony. Napr. *Figuli — nádej slovenskej literatúry.*

Nechceme tu vyčerpávať všetky možnosti. Ide nám len o to, aby sme na niekoľkých príkladoch ukázali, ako sa vety môžu stať nielen málo jasné, ale úplne nejasné. Príklady, ktoré uvádza Peciar, sú koniec koncom okrem príkladu *Čítali sme román Figuli* (kde by mohla vzniknúť predstava, že ide o román s menom *Figuli)* dosť jasné, pretože v mužskom rode majú príslušné pády osobitné koncovky, napr. *Napíšte Figuli — Napíšte Figulimu, Stretol som Škultéty — Stretol som Škultétyho, Hovorili sme o Viktory — Hovorili sme o Viktorym, Diskutovali sme s Mažáry — Diskutovali sme s Mažárym* a pod.

V jazykových prejavoch nie sú vylúčené ani takéto prípady: Recenzia: *V. Dobronyi, A. Fekete;* Autori: *Dobronyi, Fekete;* Recenzoval: M. Václav, *A. Nadasdi,* J. Hanajík (Ing. D. Dvořák — Ing. J. Hanzlíček, Kovorobný materiál, odborná náuka pre základné odborné školy kovorobné, Bratislava 1952, 2); Autori: J. Pivovarník, *L. Hricovíny* (Geometria pre III. triedu stredných škôl, Bratislava 1952, 2); Autori: *Dr. A. Sandany* a Dr. M. Tomčík (Čítanka pre III. triedu výberových škôl III. stupňa, Bratislava 1952, 2); Recenzenti: M. Václav, *A. Nádasdy,* V. Šándor (Ing. J. Hanzlíček—Ing. D. Dvořák—Ing. V. Bělovský, Ručné spracovanie materiálu a lejárstvo, Bratislava 1951, 2); *G. F. Gauze,* Liečebný účinok antibiotík vo svetle liečenia I. P. Pavlova (Bratislavské lekárske

listy, XXXI, 1951, 1081; meno pod článkom); *I. I. Čangli,* J. V. Stalin o socialistickom súťažení (Bratislava 1951, 3). Treba si totiž uvedomiť, že „jazykový prejav sa nedeje vždy súvislým hovorom, ale aj jednotlivými osihotenými slovami (tak napr. všade tam, kde sa jazykový prejav vyčerpá prostým pomenovaním: nápisy na budovách a vývesných štítoch, na obchodných článkoch, heslové nápisy, napr. nad článkami v novinách, alebo jednotlivé heslá v slovníku)", ako to pripomína J. Kořínek[4]. Z hovorených prejavov by sme mohli uviesť vyvolávanie podľa mena (napr. v škole): *Fekete!* a pod.

Nakoniec by som chcel upozorniť na jednu mimojazykovú skutočnosť, ktorá ovplyvňuje mnohých v tom smere, že tvary *Figuli, Škultéty* ... považujú za vyhovujúcejšie a „slovenskejšie" (pravda, nič typicky slovenského na týchto tvaroch niet) než tvary *Figuliová, Škultétyová* ... Všetci poznáme spisovateľku *Figuli* jednak z vlastného čítania jej diel, jednak zo školy, kde sme sa o nej učili. Naučili sme sa hovoriť len *Margita Figuli* a toto sa nám zdá také bežné a také samozrejmé, že sa mnohým vidí skoro barbarským, keď počujú tvar *Figuliová.* Meno *Margita Figuli* žije v nás skoro ako lexikálny citát. Tento tvar nie je produktom živého jazykového tvorenia. Najlepšie to vidíme vtedy, keď nejde o takéto zaužívané meno, o takýto „lexikálny citát", ako je to napr. pri názve filmu *Pani Déryová.* Tu sa nepoužilo pomenovanie *Pani Déry,* hoci by takéto pomenovanie bolo jednoznačné (nehľadiac už na to, že takto to má byť podľa platných Pravidiel slovenského pravopisu). Prosto zvykli sme si hovoriť o *Margite Figuli,* ale nie o *pani Déry.* Myslím, že táto okolnosť je veľmi dôležitá pri postoji k tvarom *Figuli* a *Figuliová.*

POSUDKY A REFERÁTY

Pozn. redakcie: Keďže sa diskusia o otázkach prekladania rozvíja veľmi pomaly, zaradili sme do tohto čísla referáty o štúdiách popredných sovietskych bádateľov, v ktorých sa riešia základné prekladateľské problémy.

Andrej Fjodorov: *Prijomy i zadači chudožestvennogo perevoda (Spôsoby a úlohy umeleckého prekladu).* Štúdia zo zborníka „Umenie prekladať" (Iskusstvo perevoda) vydala Akademija v Leningrade r. 1930.

Vo svojej štúdii, ktorá vyšla pred viac ako dvadsiatimi rokmi, dotýka sa Fjodorov mnohých základných prekladateľských problémov, ktoré sú aktuálne dodnes. Sú to hlavne otázky, čo je to preklad, akú funkciu má spĺňať, do akej miery súvisí dielo v preklade s pôvodným prostredím a jazykom a nakoľko sa môže preniesť do nového prostredia. Všetky otázky nerieši autor jednoznačne, lebo to často nie je možné, ale podáva rôzne spôsoby riešenia. Ďalej sa dotýka pre nás veľmi dôležitého problému prekladania barbarizmov, dialektizmov a

[4] J. Kořínek, *K otázke pravopisu,* Slovo a tvar I, 1947, 40.

žargonizmov do iného jazyka. Veľa miesta venuje prekladaniu poézie. Tejto oblasti však v referáte nevenujem pozornosť.

Čo je to preklad?

Presnosť a nepresnosť. Je zvykom hodnotiť preklad ako presný alebo nepresný vo väčšej alebo menšej miere. Avšak presnosť prekladu je pojem nanajvýš relatívny. Umelecké literárne dielo veľmi úzko súvisí s tým jazykom, v ktorom je napísané, s tou národnou literatúrou, v ktorej žije, so životom príslušného spoločenského prostredia. Pri preklade sa dielo odtrhuje od svojho pozadia jazykového, literárneho i spoločenského. Presádza sa do inej pôdy, dostáva sa do okruhu iných predstáv, spája sa s inou stavbou jazyka.

Avšak i samo osebe literárne umelecké dielo tvorí veľmi zložitý a mnohotvárny celok, časti ktorého navzájom na seba pôsobia. Ak sa niektorá stránka diela zmení, naruší sa jej vzájomný vzťah s druhými jeho stránkami.

Práve tak je to i s prekladom.

Dva jazyky, i keď sú veľmi podobné, majú vždy svoje špecifickosti. Rôzne sú významové odtienky, ktoré sa vkladajú do slov, hoci vyjadrujú ten istý pojem, rôzne sú spôsoby spájania slov aj ich poriadok. Pojem, ktorý sa v jednom jazyku vyjadruje určitým slovom, nemusí mať v druhom jazyku presný ekvivalent. Prekladateľ sa stretáva so všetkými týmito rozdielmi medzi jednotlivými jazykmi. Ak napr. dva jazyky majú rôzny poriadok slov, nemožno v preklade zachovať slovosled originálu.

Boj prvkov. Ak prekladateľ učiní zadosť jednej požiadavke originálu s najväčšou presnosťou, ktorú mu dovoľuje materinský jazyk, istotne nedosiahne presnosť v niektorom inom bode.

Jednotlivé zvláštnosti originálu pri preklade do iného jazyka bojujú vlastne o to miesto, ktoré majú zaujať v novom útvare. A prekladateľ, ak sa vzdá jedného a zachová alebo pozmení druhé, robí určitý výber medzi možnosťami, ktoré sa naskytujú. Takým spôsobom presnosť v jednom bode sa rovná nepresnosti v druhom.

A predsa bez ohľadu na všetky tieto ťažkosti a neodstrániteľné nedokonalosti preklady jestvujú. Ba čo viac, sú nutné, lebo spĺňajú veľkú umeleckú a kultúrnu úlohu. Možno si klásť otázky: Čo možno pri tých alebo iných podmienkach očakávať od prekladu? Čo môže dať preklad čitateľovi? Aké úlohy môže spĺňať? Od čoho závisia jeho metódy a formy?

Práca prekladateľa sa uberá v každom osobitnom prípade rôznym smerom, závisí od celého radu okolností: od druhu prekladaného diela, od jazyka, v ktorom je dielo napísané, od štýlu, ktorý je vlastný autorovi, od jazyka, do ktorého sa prekladá, ďalej od tých požiadaviek, ktoré sa kladú na preklad v danej epoche, ako aj od tých úloh, ktoré si vytýčil prekladateľ, a od tých umeleckých prostriedkov, ktoré ovláda. Pri hodnotení preloženého diela sa musia vziať do úvahy všetky tieto podmienky. Inak by nebolo možné zaujať správny postoj k prekladu a k prekladovej literatúre.

Národné zafarbenie.

Jazyk prekladaného diela, povahu obrazov a pojmov, ktoré sú vlastné národu hovoriacemu príslušným jazykom, osobitné národné a sociálne zafarbenie slov, zvratov a spojení prekladatelia rôzne chápu a teda i rôzne prekladajú. Prekladateľovi sa črtajú tri smery, ako sa s touto rôznorodosťou vyporiadať.

Zameranie na materinský jazyk. Ako prvý smer môžeme označiť ten, keď

sa prekladateľ zameriava výlučne len na materinský jazyk, vyhýba sa každej cudzokrajnosti, vyhýba sa zvratom, nezvyklým v jeho jazyku. Pre predstavy a pojmy pôvodného diela hľadá predstavy a pojmy vo svojom jazyku, hoci i nezodpovedajúce presnému smyslu, no také, ktoré majú také isté špecifické národné zafarbenie. Ide tu o prípady, keď napr. prekladateľ núti hrdinov cudzojazyčného románu hovoriť domácimi príslovami.

Samozrejme, podobné jazykové analogie musí každý prekladateľ hľadať a musí vo svojom jazyku nájsť výrazy vystihujúce originál. Táto metóda analogií sa dostane do rozporu s originálom len vtedy, keď prekladateľ prekročí tie hranice, za ktorými napr. anglickí gentlemani začínajú rozprávať ruskými príslovami.

Ak sa prekladateľ dopustí takého násilného prenesenia do iného prostredia, nedosiahne tým presnosť. Ak hrdinovia spoločenského románu hovoria v origináli svojím jazykom so všetkými jeho zvláštnosťami, v preklade tí istí hrdinovia i naďalej patria k svojej národnosti, len hovoria iným jazykom.

Tak isto vôbec nie je na mieste meniť v prekladoch cudzie mená na domáce a prenášať dej do domáceho prostredia. Nemyslí sa tu, pravda, na také prípady, keď sa cudzojazyčné diela prepracovávajú a aplikujú na domáce mravy (hlavne v dramatickej literatúre).

Cudzojazyčnosť v preklade. Druhá možnosť, ktorá sa naskytuje prekladateľovi, je transponovať cudzie obrazy a predstavy do nového prostredia, používať cudzie, často i nie celkom srozumiteľné slová, ponechať poriadok slov bez akéhokoľvek prispôsobenia pravidlám svojho jazyka, zkrátka vytvoriť čosi nezvyčajné s jazykovej stránky, slepo kopírujúce originál.

V podobných prípadoch prekladateľov obviňujú, že kazia materinský jazyk. Vo väčšine prípadov majú kritikovia skutočne pravdu, lebo preklady sa hemžia slovnými kalkami, ktoré dokazujú neznalosť jazyka originálu i jazyka materinského alebo jazykovú nedbanlivosť. Avšak v princípe je snaha zachovať kolorit diela zákonitá. Preklad je preklad a prekladateľ si môže postaviť za úlohu práve zvýrazniť cudzosť, cudzojazyčnosť diela využitím cudzích i nezvyčajných slov a zvláštnych predstáv. Len tak sa stane vypuklým cudzie prostredie, ktoré je za originálom. Takéto spôsoby stále uplatňujú prekladatelia exotických literatúr. Podobný spôsob prekladania je prirodzený, pravda, v primeranej miere, keď treba zvýrazniť miestny kolorit, špecificky miestne črty prekladaného diela, jeho jazyka a prostredia.

Neutrálny preklad. Okrem uvedených dvoch krajných možností prekladania je ešte tretí spôsob, ktorý si môže prekladateľ vybrať. Je to spôsob prekladania bez zachovania jazykových zvláštností a reálií originálu, ale aj bez zavádzania špecifických čŕt toho jazyka, do ktorého sa dielo prekladá. Je to preklad s viac alebo menej neutrálnym jazykom, ktorý nevyvoláva ani dojem konkrétnej národnej zafarbenosti, ani dojem cudzoty alebo neobyčajnosti, akýsi neutrálny (*sglaživajuščij*) preklad.

Niekedy je nevyhnutným takýto spôsob prekladania, ktorý stiera špecifické črty jazyka i štýlu pôvodného diela a nezvýrazňuje národné osobitnosti jazyka.

Avšak niekedy sa týmto spôsobom odstraňuje svojráznosť originálu, stierajú sa charakteristické prirovnania a obrazy.

Každý z týchto spôsobov, dodržiavaný systematicky, môže byť vo výsledku pochybený. Vo všetkých prípadoch môže nastať silný rozpor medzi prekláda-

ným dielom a okolím, v ktorom malo svoj význam. Dielo dostáva cudzie zafarbenie, ktoré odporuje miestu deja, alebo sa stane v preklade nesrozumiteľným, exotickým, alebo konečne to, čo malo v pôvodnom diele štylistické zafarbenie a charakteristickú reč, sa stráca v preklade, stáva sa neutrálnym, nevyvoláva predstavy o konkrétnom jazykovom a spoločenskom prostredí, o určitom štýle.

Nie náhodou najväčšie vzory prekladateľského umenia sú kompromisom spomínaných spôsobov prekladania. Skutočne umelecký preklad musí byť vždy rozumne vyvážený, sú v ňom zastúpené určité prvky týchto troch smerov a nie je dôsledným uplatňovaním jedného z nich. Prekladateľ musí vedieť vybadať správnu hranicu.

Barbarizmy a dialektizmy.

Ak v prekladanom diele sú frázy a slová v cudzom jazyku (napr. francúzske slová v nemeckom diele, prekladanom do ruštiny) alebo slová miestnych nárečí a žargónov, vzniká rad problémov, ktoré musí prekladateľ vyriešiť.

Najjednoduchší je ten prípad, keď sú v pôvodine celé syntakticky uzavreté celky v cudzom jazyku. Také vety celé bez zmien môžu byť prenesené do prekladu. Bývajú to väčšinou citáty, ktoré zapadajú do kontextu.

Úloha je zložitejšia, keď tieto inojazyčné prvky netvoria kompaktné celky, t. j. vety, ale sú to len jednotlivé slová, zapojené do syntaktického celku. Tieto majú svoj význam ani nie natoľko pre svoju cudzojazyčnosť, ako pre štylistické zafarbenie. Nebývajú to slová tzv. vysokého štýlu, ale skôr s humoristickým odtienkom.

Prvá najriskantnejšia možnosť je presadiť cudzie slovo do iného jazyka a pridať mu morfologické a fonetické črty tohto jazyka. Je to náš nanajvýš nezvyklý spôsob.

Druhý spôsob je preniesť cudzie slovo do prekladu s ponechaním jeho pôvodnej formy. Pri tomto vystupuje do popredia vo zvýšenej miere cudzojazyčnosť slova, ktorá nie je vždy najpodstatnejšia a stráca sa spoločenské a štylistické zafarbenie. V preklade nie je jasné, prečo bolo volené cudzie slovo. Dosahuje sa len jazyková pestrosť.

Tretia možnosť je preložiť cudzie slovo, teda stratiť cudzojazyčnosť, zachovať však štylistické zafarbenie.

Väčšina prekladateľov (napr. preklady prózy Heineho do ruštiny) volila štvrtú cestu, cestu „najmenšieho odporu", pri ktorej sa zasa stiera pestrosť štýlu. Cudzie slová preložili len podľa smyslu, bez ohľadu na ich cudzojazyčnosť v origináli i štylistické zafarbenie, bez ohľadu na ich špecifickú váhu.

Obzvlášť nesnadnú úlohu musí prekladateľ rozriešiť, ak sa v prekladanom diele stretne s nárečovými slovami a zvratmi. Použiť dialektizmy vlastného jazyka vo väčšine prípadov nie je možné, pretože by dielu pridaly príliš špecifické jazykové zafarbenie. Ak by napr. v nemeckom diele boly prvky severného nárečia, ich preloženie severo-veľkoruským nárečím by vyvolalo pocit rozporu medzi tým spoločenským pozadím, na ktorom prebieha dej, čiže cudzím prostredím a viac ako špecifickým ruským jazykom, charakterizujúcim tiež zvláštne čisto ruské miestne spoločenské pozadie.

Heine v „Obrázkoch z ciest" na niekoľkých miestach dáva do úst hrdinov berlínske nárečie, čím chce dosiahnuť posmech z nemeckého filisterstva a meštiactva. Sotva by bolo možné preložiť tieto pasáže jazykom odlišným od pravopisnej normy. Bolo by treba vystihnúť smysel slov aj ich nesprávnu formu

i zvláštne miestne zafarbenie a tým vyjadriť ich ironickú funkciu. Je to ťažká úloha a všetky požiadavky sa ani nedajú splniť. V najrozšírenejšom ruskom preklade Vejnbergovom sú tieto prípady preložené normálnym spisovným jazykom. Prekladateľ zachoval smysel, stratil však štylistické a funkčné zafarbenie.

V takých prípadoch, keď autor vkladá nárečové zvláštnosti do úst ľudových hrdinov a majú úlohu znázorniť „nevzdelanú" reč, majú sa tieto zvláštnosti prekladať taktiež ľudovou rečou s určitými „nesprávnosťami", avšak bez nárečových miestnych čŕt. Tým sa vyjadrí príslušnosť hrdinu k určitej sociálnej skupine. Takýto ľudový jazyk má byť podaný v tej forme, ako je zastúpený v literárnych dielach. *Ella Sekaninová-Čulenová*

A. V. Fjodorov: *Osnovnyje voprosy teorii perevoda (Základné otázky teórie prekladu)*. Voprosy jazykoznanija, 1952, č. 5, str. 3—22.

A. V. Fjodorov sa zaoberá už dlhšie otázkami prekladania a uverejnil z tejto oblasti niekoľko monografických štúdií. Jeho posledná štúdia je charakteru zovšeobecňujúceho, teoretického.

Autor na začiatku svojej štúdie uvádza, že pri prekladaní okrem stránky praktickej ide aj o teóriu prekladu. Pritom si treba všímať gramatiku, lexiku, sémantiku oboch jazykov, tak jazyka východiskového, ako i jazyka, do ktorého sa prekladá. Práve pri prekladaní ostro vystúpia svojrázne zákonitosti jazykového systému. Preklad s aspektu praktického je úlohou jazykovou, avšak s hľadiska teoretického je jazykovedným problémom.

Ako prvú podmienku srozumiteľnosti prekladu a jeho prístupnosti čitateľovi kladie Fjodorov presnosť a plnohodnotnosť v pretlmočovaní pôvodiny. Prekladateľ musí venovať sústredenú pozornosť jazykovej forme originálu, musí dbať na to, aby vyberal priliehavé jazykové prostriedky na vyjadrenie obsahovej a emocionálnej stránky jazyka, do ktorého prekladá. Okruh jazykovej činnosti patriacej pod pojem prekladu je veľmi široký, avšak pre všetky preklady sú spoločné dve veci: 1. cieľ prekladu — čo možno najbližšie oboznámiť čitateľa (alebo poslucháča), ktorý neovláda jazyk originálu, s daným textom (alebo s obsahom hovoreného slova); 2. preklad sám, t. j. úloha presne a plne vyjadriť prostriedkami jedného jazyka to, čo už bolo vyjadrené jazykovými prostriedkami iného jazyka, a nenarušiť pritom jednotu obsahu a formy. V plnosti a presnosti pretlmočenia sa odlišuje preklad vo vlastnom smysle slova od prepracovania, od obsahu alebo skráteného výkladu textu.

Autor ďalej opakuje tri základné požiadavky, ktoré vyslovil na adresu prekladateľov už G. V. Plechanov, a to, že prekladateľ musí dobre ovládať jazyk, z ktorého prekladá, jazyk, do ktorého prekladá, a musí byť dobre oboznámený s vecou, o ktorej sa v diele hovorí. Keď prekladateľ nespĺňa hoci i len jednu z týchto požiadaviek, lepšie je, keď nechá všetko tak, pretože by len uviedol čitateľa do omylu. Keď prekladateľ neovláda dobre jazyk, z ktorého prekladá, niekde mu vyjdú úplné nesmysly, inokedy sa na chyby a nepresnosti príde až pri porovnaní prekladu s originálom.

Jazykové prostriedky využité na vyjadrenie určitého obsahu v origináli a prostriedky určené na ich pretlmočenie v preklade sú vždy úzko späté s podstatou špecifickosti príslušného jazyka, s jeho gramatickou stavbou a slovníkom. V každom texte sú tieto obe stránky jazyka navzájom organicky späté.

Keďže jazyky majú rozdielne vyjadrovacie prostriedky, často sa stáva, že jeden z dvoch daných jazykov má špecifické elementy, ktoré druhý jazyk nemá. Napr. kategória vidu nie je vo väčšine západoeuropských jazykov, alebo forma ruského prechodníka nie je vôbec v nemčine atď. Tu sa musí tiež zachovať pokiaľ možno najväčšia presnosť, a to pomocou prostriedkov, ktoré máme k dispozícii v danom jazyku. Napr. významová funkcia určitého a neurčitého člena v románskych a germánskych jazykoch môže byť do ruštiny prevedená, i keď len čiastočne, zmenou slovosledu, podobne možno pretlmočiť slovesný vid z ruštiny do jazyka, v ktorom niet slovesného vidu, pomocou časových adverbií ap.

V tretej časti štúdie sa autor podrobne zaoberá otázkami jazykových štýlov vo vzťahu k otázkam prekladu. Hovorí, že tieto otázky sú doteraz málo rozpracované.

Fjodorov ďalej cituje L. N. Soboleva, ktorý v článku „O miere presnosti v preklade" píše, že miera presnosti sa v preklade mení podľa cieľa prekladu, podľa povahy prekladaného textu a aj podľa toho, akému čitateľovi je preklad určený. Vychádzajúc zo Soboleva i z iných autorov, Fjodorov rozoznáva pri prekladoch tri druhy textov: 1. texty novinársko-informačného charakteru, texty dokumentačné a odbornovedecké; 2. diela publicistické; 3. diela umeleckej literatúry. Kritérium takéhoto delenia je zjavne štylistické: ide tu o úlohu určitých jazykových prostriedkov v súvislosti s celkovým charakterom obsahu. Dôležité sú však predovšetkým vzťahy medzi prvkami gramatiky, základného slovného fondu a slovnej zásoby jazyka.

Prvky základného slovného fondu tvoria základ, ktorý nám vlastne umožňuje dorozumenie, tvoria pozadie, na ktorom vystupujú a s ktorým vstupujú do určitých vzťahov rozličné prvky slovnej zásoby jazyka.

Pre texty novinárskeho, informačného charakteru, texty dokumentačné, odborné, vedecké sú príznačné odborné termíny, ktoré sa odlišujú od slov základného slovného fondu, a výskyt niektorých frazeologických komplexov, zvyčajných v danom žánre. Čím je obsah textu odbornejší, tým sú odborné termíny častejšie.

V textoch populárno-vedeckých je výskyt odborných termínov omnoho menší. Pre túto kategóriu textov je príznačné, že chýbajú slová s vyhraneným štylistickým zafarbením (archaizmy, slová z ľudovej reči, poetizmy atď.). Pre literatúru z oblasti spoločenských vied a z filozofie je príznačné, že čiastočne využíva obrazné pomenovanie, ktoré sa temer nevyskytuje v oblasti presných (točných) vied, v oficiálnych dokumentoch a v novinárskych informatívnych článkoch.

Osobitnú skupinu, v ktorej sa preplieta umelecký štýl s náučným, t. j. prvky literárne, prvky žurnalistickej publicistiky a prvky rečnícke, tvoria diela klasikov marxizmu-leninizmu, práce ich žiakov a stúpencov. Tieto diela využívajú bohato diferencované štylistické prostriedky.

Krásna literatúra má najmä dva charakteristické znaky v oblasti slovníka. Prvým znakom je, že sa v nej málo vyskytujú odborné termíny. I keď sa vyskytujú (napr. v románoch z vojnového prostredia, z prostredia továrenského ap.), vždy majú druhoradú úlohu. Druhým znakom je široké využitie dialektizmov, profesionalizmov, archaizmov, cudzích slov, prvkov ľudovej reči. V krásnej literatúre sa široko využíva prenesený význam slov.

Čo sa týka gramatiky (najmä syntaxe), uvedené tri skupiny textov sa už natoľko ostro nerozlišujú, ale zato sú rozdiely i v tejto oblasti.

Prvú skupinu charakterizuje orientácia na knižnú reč s prevahou zložených viet, chýbajú prvky hovorovej reči. Ale aj v týchto textoch, t. j. vo vedeckých, technických, dokumentačných, novinárskych, informačných, sa vyskytujú niektoré prvky krásnej literatúry, majú tu však iba úlohu logického členenia vety.

V druhej skupine textov, t. j. v dielach politickej literatúry, kritiky, v publicistike, v rečníckom jazyku, kde paralelne s obsahom ide aj o agitačno-propagandistické pôsobenie na čitateľa alebo poslucháča, majú syntaktické prostriedky veľmi dôležitú úlohu. Tu sú už využité aj prvky hovorového jazyka, napr. oslovenia, zvolacie alebo opytovacie rečnícke konštrukcie.

Tretiu skupinu tvorí krásna literatúra, kde je najväčšia rozmanitosť. Tu sa spájajú prvky knižnej reči s hovorovými prvkami, rozmanitým spôsobom je využitá syntax; elipsy a anakolúty sa striedajú s dlhými súvetiami. Všetko toto slúži na vypracovanie umeleckého obrazu, na vykreslenie charakteristiky hrdinov atď. Využívanie jazykových prostriedkov závisí aj od doby, prostredia, ideologického a umeleckého smeru, v ktorom dielo vzniklo.

Nakoniec autor poznamenáva, že úloha prekladu je v prvom rade úlohou štylistickou pri hocijakom materiáli a záleží vo výbere lexikálnych a gramatických prostriedkov (foriem a konštrukcií), ktorý je určovaný s jednej strany celkovým zameraním prekladu, s druhej strany rešpektovaním tých noriem, ktoré existujú v jazyku pre daný štýl.

Úloha prekladu môže byť jednoduchšia alebo zložitejšia podľa charakteru originálu, avšak hovoriť o tom, že v jednom prípade, napr. pri textoch vedeckých alebo informačných, ide o preloženie obsahu a pri iných, napr. pri poézii, o preloženie formy, bolo by najhrubšou chybou. Vo všetkých prípadoch ide o jednotné pretlmočenie obsahu a formy, rozdiel je určovaný len povahou vzťahov medzi obsahom a formou. Tak napríklad pre text náučný sú charakteristické odborné termíny a stavba vety slúži jasnému a vyčerpávajúcemu pretlmočeniu myšlienky. Iného cieľa tu niet, a preto je možné rozbiť vetu na čiastky, zmeniť slovosled, spojiť niekoľko viet v celok ap.

Pre krásnu literatúru je charakteristická úloha obrazu, veľká rozmanitosť jazykových prostriedkov pri výstavbe obrazu, jednota vety ako celku, ktorý odpovedá určitému obraznému celku, poradie vetných členov, paralelizmus alebo kontrastovanie medzi jednotlivými vetami. Všetko toto v krásnej literatúre nadobúda osobitnú účinnosť.

Medzi úlohami prekladu literatúry spoločensko-politickej a umeleckej je mnoho styčných bodov. Krásna literatúra ako umenie kladie zvlášť veľké požiadavky na prekladateľa, avšak i literatúra spoločensko-politická často núti riešiť spolu s presným pretlmočením terminologie i problémy svojrázneho umeleckého štýlu.

Ako príklad znamenitého vyriešenia úlohy prekladu takého textu, ktorý v sebe spája prvky štýlu spoločensko-politického a umeleckého, uvádza autor preklad Marxovej *Občianskej vojny vo Francúzsku,* vyhotovený za redakcie V. I. Lenina. Fjodorov poukazuje na to, že v tomto preklade bolo niečo aj pridané pre ľahšie pochopenie originálu, ktorý bolo treba do istej miery ruskému čitateľovi rozšifrovať. Hlavné je, aby preklad pri takýchto úpravách a zmenách

zodpovedal originálu čo do fukcie, t. j. aby sa stal čitateľovi dobre prístupný obsah obrazov originálu, aby boly tieto obrazy zachované v ich pravej podobe, hoci sú dakedy rozšírené a rozšifrované.

Ďalej Fjodorov hovorí o otázke plnohodnosti a presnosti prekladu.

Preklad umeleckej literatúry je bezpochyby najsložitejší druh prekladu. Vyžaduje od prekladateľa určité schopnosti a teoretika stavia pred složité problémy. Prvé miesto medzi týmito problémami zaujíma otázka plnohodnotnosti prekladu.

Plnohodnotnosť prekladu vzťahuje sa vždy na preklad ako celok. Termín „presnosť" prekladu, ktorý sa používal v starších prácach, začal sa neskôr nahrádzať slovom „adekvátnosť", ktoré vyjadruje, že preklad odpovedá originálu, že sa s ním „shoduje", že je s ním paralelný. Fjodorov nepokladá ani termín „adekvátnosť" za výstižný a navrhuje zaň používať termín plnohodnotnosť.

Pojem „adekvátnosti" čiže plnohodnotnosti prekladu definoval A. A. Smirnov takto: „Za adekvátny pokladáme taký preklad, v ktorom sú pretlmočené všetky zámery autora v smysle určitého ideovo-umeleckého účinku na čitateľa, v ktorom sú použitím správnych ekvivalentov alebo uspokojujúcich substitútov zachované podľa možnosti všetky autorove prostriedky obraznosti, zachovaný je kolorit, rytmus atď. Toto všetko sa nesmie chápať ako samoúčelnosť, ale len ako prostriedok na dosiahnutie celkového účinku. Bezpochyby, že pritom sa musí niekedy i niečo obetovať..."

Fjodorov kritizuje túto Smirnovovu definíciu. Hovorí, že neuspokojuje nielen pre neurčitosť poukazu na „úmysly" autora, ale vidí v nej protirečenia hlavne v otázke plnohodnotnosti. Fjodorov sa kriticky stavia najmä proti tvrdeniu, že „treba aj niečo obetovať", pretože je dôležité, čo sa obetuje. Mohlo by sa stať, hovorí Fjodorov, že prekladateľ v snahe reprodukovať všetky prvky originálu stratí to najhlavnejšie a složením prvkov nedostane celok. Takto budú na pretlmočenie potrebné značné „obete".

Autor štúdie ďalej spomína, že iných definícií „adekvátnosti prekladu" okrem Smirnovej nebolo. Potom uvádza citát zo svojej knihy *O chudožestvennom perevode* (O umeleckom preklade), ktorá vyšla v Leningrade r. 1941. V ňom vypočítava podmienky určujúce pojem shody medzi prekladom a originálom. Sú to: 1. vzájomný vzťah medzi jednotlivými prvkami s jednej strany a medzi všetkými prvkami a celým dielom na strane druhej; 2. vzájomný vzťah medzi daným dielom a jeho sociálnym a literárnym pozadím, s jazykom a estetikou doby atď.; 3. možné paralely k tomuto celkovému pozadiu v literatúre toho jazyka, do ktorého sa prekladá.

Ďalej uvádza svoju vlastnú definíciu plnohodnotnosti prekladu. Plnohodnotným možno nazvať taký preklad, v ktorom sa prostriedkami celonárodného jazyka, v súhlase s jeho normou reprodukuje jednota obsahu a celého systému štylistických osobitostí, ktoré predstavuje originál (pri podmienke pretlmočenia jeho základného obsahového jadra, či ide o sujet celého diela, o motív určitej epizody alebo o myšlienku básne) a v ktorom každý väčší alebo menší úryvok textu zachováva vzťah jednotlivého prvku originálu k jeho celku.

Táto definícia zdôrazňuje: 1. že literárne dielo máme brať ako celok, ako systém, a nie ako prostý súhrn prvkov, pričom vzťahy medzi jednotlivými prvkami sú dôležité hlavne so stránky štylistickej; 2. že bez tlmočenia kon-

krétneho obsahu prekladaného textu nie je možný preklad vo vlastnom smysle slova, je možná len variácia na základe osobitostí originálu, t. j. vytvorenie istej celkovej analogie; 3. prihliada sa tu na úzku spätosť medzi celkom a jednotlivosťami. Plnohodnotný preklad predpokladá určitú vyváženosť medzi celkom a jednotlivosťami, konkrétne medzi pretlmočením celkového charakteru diela na jednej strane a stupňom priblíženia sa k originálu pri reprodukcii určitej časti. Nakoniec ešte Fjodorov pripomína, že vťahy medzi celkom a jednotlivosťami sú preto také dôležité, lebo nimi sa určuje špecifika diela v jednote obsahu a formy.

V poslednej časti štúdie hovorí Fjodorov o vzťahu medzi chápaním originálu a využívaním jazykových prostriedkov pri preklade. Spomína, že dejiny prekladania poznajú celý rad prípadov, v ktorých prekladateľ skreslil smysel diela, alebo vkladal doňho smysel, ktorý v ňom nie je. Nesprávne chápanie originálu sa vždy zračí u prekladateľa aj vo výbere jazykových prostriedkov. Môže pritom ísť o nepochopenie originálu, mylnú koncepciu so stránky politickej, ale aj so stránky estetickej, historicko-literárnej atď. V takom prípade sa neprekladá to, čo v skutočnosti v pôvodine je, ale to, čo chce prekladateľ v diele vidieť napriek jeho obsahu, ktorý je objektívne vyjadrený jazykovými prostriedkami.

Autor štúdie k tomu dodáva, že sovietske pokrokové zriadenie dáva možnosť verného pretlmočenia pamiatok minulosti i diel prítomnosti. V Sovietskom sväze nikto nemá záujem na tom, aby sa nejakým spôsobom skresľovaly alebo falšovaly udalosti alebo veci, ktoré sa opisujú v literárnych dielach.

Na zakľúčenie svojej štúdie Fjodorov dodáva, že prekladateľ na rozdiel od autora nedáva náplň dielu, ale ho prevádza pomocou jazykových prostriedkov do iného jazyka. Preto by bolo nesprávne napr. prenášať pojem stranníckosti literatúry na preklad, i keď prekladateľ vždy slúži záujmom určitej krajiny a vždy sa riadi predstavami svojej triedy a svojej doby. Lenin hovorí, že „žiť v spoločnosti a byť neviazaný spoločnosťou je nemožná vec". A preto ideovosť prekladu, správnejšie stranícky pomer k prekladaniu v sovietskych podmienkach má sa zračiť: 1. v správnom výbere materiálu s hľadiska štátnych a národných záujmov tak, aby tento materiál zodpovedal ideovým požiadavkám čitateľa, aby spĺňal výchovnú úlohu, alebo aby sledoval vážne poznávacie alebo informatívne ciele; 2. vo výbere jazykových prostriedkov, pravdivo a plnohodnotne tlmočiacich pôvodinu. *O. Malíková*

B. A. Grifcov: *Zametki po technike perevoda (Poznámky k prekladateľskej technike)*. Voprosy jazykoznanija, 1952, č. 5, str. 79—91.

Článok profesora Grifcova je úryvkom z nedokončenej knihy „Masterskaja literaturnogo perevoda". Autor, ktorý mal veľkú prekladateľskú a redaktorskú prax a dlhé roky viedol seminár pre prekladanie umeleckej literatúry, chcel v tejto knihe zovšeobecniť svoje bohaté skúsenosti, chcel, aby táto kniha bola pomôckou pre začínajúcich prekladateľov a poslucháčov prekladateľských vysokých škôl.

B. A. Grifcov vychádza z pozorovania chýb, ktorých sa dopúšťali jeho poslucháči pri prekladoch z francúzštiny do ruštiny, ale jeho teoretické závery majú aj všeobecnú platnosť.

Pre nás je jeho článok veľmi poučný a cenný najmä preto, že sa u nás veľmi rozrástly kádre prekladateľov, často bez dostatočnej kvalifikácie, jednotná prekladateľská teória nie je vypracovaná a na druhej strane požiadavky čitateľa na umeleckosť prekladu sa stále zvyšujú.

Článok je rozvrhnutý do štyroch kapitol podľa štyroch hlavných zásad, ktorými sa podľa prof. Grifcova musí prekladateľ pri svojej práci riadiť.

Prvá zásada, ktorú si má osvojiť každý, kto chce prekladať, je, že prekladateľ musí vniknúť do ducha originálu, t. j. musí sa zrieknuť svojich prianí, chúťok a tendencií a musí sa podriadiť štýlu originálu.

Aké je ťažké uskutočniť túto prvú zásadu, ukazuje Grifcov na preklade „Piesne o Rolandovi" do ruštiny. De la Bart, ktorý bol inak svedomitým a dobrým prekladateľom, sa dopustil v tomto svojom preklade niekoľkých veľmi závažných chýb. De la Bart chcel priblížiť „Pieseň o Rolandovi" ruskému čitateľovi, preto hľadal podobnosť s ruskými bylinami a tak sa do jeho prekladu dostaly výrazy *bogatyrskaja potecha, viťaz', car', veščij son,* ktoré sú charakteristické pre byliny, popri slovách *paire, seigneur,* ktoré súvisia so španielskymi a francúzskymi reáliami.

Preklad De la Barta bol urobený v 90-tych rokoch minulého storočia, slavianofilské teórie, ktorými bol ovplyvnený, sú už dávno prekonané a predsa s chybami podobného druhu sa u nás stretáme často i dnes. Prekladatelia v snahe priblížiť preklad slovenskému čitateľovi zamieňajú reálie originálu našimi špecificky slovenskými skutočnosťami. Myslím, že sem možno zaradiť napr. preklad ruského *chutora* ako *laz, Pokrov deň* ako *Pomocná Mara* ap.

Prekladateľ nesmie upadnúť do prekladateľského „žargónu", to je druhá zásada, ktorou sa musí pri svojej práci riadiť. Na základe svojich skúseností prichádza Grifcov k názoru, že prekladateľský jazyk je často svojrázny, izolovaný „žargón", ktorý prekladateľ používa len pri prekladaní. V súkromnom živote, v rozhovore alebo v liste, spája slová prirodzene, výrazne, jeho vety sú ľahké a presvedčivé, ale len čo zlý prekladateľ vezme do rúk cudzojazyčnú knihu, stráca aktivitu a dostáva sa do zajatia jednotlivých slov a výrazov. Prekladateľ nechce vynechať ani jedno slovo a používa často zvraty cudzie jazyku, do ktorého prekladá. Tieto zvraty sú obyčajne na úkor srozumiteľnosti. Pri svedomitom preklade možno chybám tohto druhu veľmi ľahko vyhnúť. Prekladateľ musí vedieť premeniť konštrukciu celej vety, zameniť jednotlivé slová.

V snahe odhaliť typické chyby prekladateľov z francúzštiny siahol Grifcov k takémuto pokusu. Niekoľko rokov za sebou dával študentom, ktorí sa prvýkrát dostali k prekladu, prekladať ten istý úryvok z románu Anatola Francea „Thaïs". Pokus sa mu podaril. Študenti sa dopúšťali v tých istých vetách tých istých chýb, ale veľmi ľahko sa zbavovali týchto ustrnulých klišé prekladateľského žargónu. Takéto chyby sa však vyskytovaly i v prekladoch, ktoré vyšly knižne.

Za najtvrdší oriešok v prekladateľskej práci považuje Grifcov slovníkové ťažkosti, ktoré sú podmienené tým, že jazyk podlieha neustálym zmenám. Najzávažnejšími zmenami sú pre prekladateľa zmeny slovných významov. Často slovo mnohokrát premení svoj význam, pričom nové významy môžu byť veľmi ďaleké od pôvodného významu. Grifcov uvádza ako príklad francúzske slovo *laquais* (lokaj). Toto slovo bolo do francúzštiny prevzaté zo španielčiny, kde

malo celkom iný, dokonca opačný význam „vojvodca". Význam slova *laquais* sa menil takto: 1. vojak, 2. strelec zo samostrelu, 3. sberač loptičiek, 4. sluha. Zo všetkých významov sa zachoval len posledný, a preto dnes toto slovo nerobí prekladateľovi nijaké ťažkosti. Iným prípadom je francúzske slovo *le bureau,* ktoré si dodnes zachovalo niekoľko významov a prekladateľ musí francúzštinu veľmi dobre ovládať, aby *le bureau* nepreložil slovom „kancelária", keď sa vo francúzskom texte hovorí o obyčajnom písacom stole.

Mnohovýznamnosť slova skrýva v sebe množstvo chytákov a úspech prekladu závisí od toho, či prekladateľ správne pochopil text pri prvom prečítaní. Nikdy nebude dobrým prekladateľom ten, kto rozbíja vetu na slová a každé slovo hľadá v slovníku. Slovníky uvádzajú niekoľko významov. Ktorý z nich si má prekladateľ vybrať? B. A. Grifcov vytýka súčasným dvojjazyčným slovníkom, že dostatočne nepomáhajú prekladateľom. Slovník, ktorý môže prekladateľovi pomôcť, nesmie len priraďovať k sebe jednotlivé významy, ale musí heslo systematicky rozčleniť a určiť sémantické pole každého významu.

Ťažkosti prekladateľskej práce — hovorí profesor Grifcov — sú najmä v tom, že spisovateľ vidí najprv veci a potom ich označuje slovom, prekladateľ práve naopak, najprv vidí slovo a podľa neho si musí zrekonštruovať vec.

Pre prekladateľa, ktorý chápe svoju úlohu mechanicky a miesto jazykových celkov vidí len slová, skrýva najväčšie nebezpečenstvo internacionálna lexika, slová, ktoré sa súčasne vyskytujú v niekoľkých jazykoch. Slovo prevzaté z iného jazyka sa obyčajne preberie ako termín len v jednom zo svojich významov, zatiaľ čo v tom jazyku, z ktorého bolo prevzaté, má niekoľko významov, alebo dokonca prevzaté slovo môže mať taký význam, aký v pôvodnom jazyku vôbec nemá. Napríklad ruské slovo *bidon* znamená „konvicu", francúzske *le bidon* je „poľná fľaša, čutora" a pôvodný význam tohto slova je „drevený džbán", základným významom francúzskeho *maréchal* je „kováč" a len druhý význam je „maršal" ap.

Pri prekladoch z ruštiny do slovenčiny sa stretáme veľmi často s prípadmi, kde sa prekladateľ dáva zviesť podobným alebo rovnakým znením slovenských a ruských slov. Takýmto spôsobom sa z ruských *pirogov* (koláče plnené mäsom, hubami, kapustou ap.) stávajú naše *pirohy; zakuska* (občerstvenie, lahôdka) sa zmení na *zákusok; groza* (búrka) na *hrôzu* atď. Takýmito chybami sa priamo hemží napr. preklad knihy V. Katajeva *Syn pluku* (Smena, Bratislava 1951, preložil Dr. J. Mihál), kde *prekrasnyj, prekrasno* (výborný, skvelý; výborne) sa zásadne prekladá ako „prekrásny, prekrásne" (str. 32, 35), *znamenityj razvedčik* (slávny alebo preslávený priezvedčík) ako „znamenitý priezvedčík" (str. 42), *staraťsia* (usilovať sa) ako „starať sa" (str. 60), *akkuratno* (poriadne) ako „akurátne" (str. 35), *vkusnyje užiny* (chutné večere) ako „vkusné večere" (str. 116), ba dokonca vojenský povel *voľno!* (pohov!) ako „voľno" (str. 64).

Ešte väčšie nebezpečenstvo pre slabého prekladateľa predstavujú frazeologické spojenia. Slovníky v tomto prípade zasa nepomáhajú prekladateľovi dostatočne. Otázku idiomatizmov v dvojjazyčných slovníkoch Grifcov nepovažuje stále za uspokojivo vyriešenú, lebo i v tom prípade, ak má sostavovateľ slovníka v tejto otázke jasný cieľ, nemôže dať do slovníka všetky idiomatizmy, keďže ich počet stále rastie.

Ako zvláštny prípad uvádza Grifcov spojenie, ktoré je zdanlivo idiomatické

il n'est pas dans son assiette. Toto spojenie bolo do ruštiny preložené chybne *on ne v svojej tarelke.* Vo francúzštine sa slovo *assiette* rozpadá na dve homonymá: I. tanier; II. 1. poloha: *l'assiette d'une ville* „poloha mesta"; 2. nálada: *il n'est pas dans son assiette* „nemá náladu"; správny ruský preklad je tu *on ne v duche.* Napriek tomu, že tu ide jasne o homonymá, tento výraz bol do ruštiny preložený nesprávne a zaužíval sa, hoci ruské slovo *tarelka* znamená len tanier.

Ďalšou otázkou, ktorou sa B. A. Grifcov zaoberá, je otázka rýmu v próze a otázka zvukových opakovaní.

Prekladateľ prózy má veľmi ťažkú a zodpovednú úlohu. Za základné jeho úlohy považuje Grifcov tieto: 1. starostlivý výber slov; prekladateľ nesmie slovo len preložiť, ale musí vyjadriť aj jeho štylistický a sociálny odtienok; 2. prekladateľ sa musí zrieknuť približnosti a polovičatosti; preklad musí byť úplne presný; 3. veta musí byť jasná a výrazná a tam, kde to zodpovedá originálu, musí byť zachovaná úmyselná rozorvanosť a expresívne zlomy.

Prekladateľ prózy sa musí rozhodne zrieknuť vnášania prvkov básnickej techniky. V básni sú rýmy nevyhnutné a pôsobivé, ale v próze môžu vyznieť len komicky. Táto chyba sa vyskytuje často i u výborných prekladateľov. Preklad môže byť bezchybný, ale zbytočný rým pôsobí v próze rozhodne rušivo.

Na ilustráciu uvádzam dva príklady z inak dobrého slovenského prekladu *Žatvy* od G. Nikolajevovej (preložila M. Takáčová). Obidve ukážky sú z kapitoly, kde sa hovorí o prvej stranníckej schôdzke v Prvomájovom kolchoze.

> Neuželi eto chorošeje ne dast tebe sily ulybnuťsia v trudnuju minutu? Či to ti dobré nedá sily, usmiať sa v ťažkej chvíli? (str. 116)
> (Bortnikov) ... chotel na eto osobo važnoje dľa kolchoza sobranije pritti v polnoj forme, kak v polnoj forme vychodit general k armii pered sraženijem.
> Preklad: (Bortnikov) ... chcel na túto stranníckú schôdzku, ktorá bola pre kolchoz zvlášť dôležitá, prísť v plnej paráde, ako generál pred bojom vychádza k armáde v plnej paráde. (str. 95)

Rým *paráde — armáde, sily — chvíli* nás nutká k tomu, aby sme si tieto vety rozdelili na verše. V origináli rým nie je a sme presvedčení, že prekladateľka by ho nebola nechala ani v preklade, keby si ho bola pozornejšie prečítala.

Ďalšou otázkou je otázka zvukových opakovaní, ktorá s predošlou úzko súvisí. Prekladateľ do ruštiny nesmie nazývať *obed — pobedoj* (obed víťazstvom), hoci v texte francúzskeho originálu je *un dîner — une victoire,* pozývať *na zavtra k zavtraku* (na zajtra na raňajky), hoci v texte je *à demain venez déjeuner.* Najnebezpečnejšie sú slovesné podstatné mená na *-anie* a *-enie,* ktoré sú práve tak nebezpečné i pre slovenského prekladateľa a sú jednou z typických čŕt prekladateľského žargónu. Sú to chyby, ktoré možno veľmi ľahko obísť a pomôcť si inými slovesnými tvarmi (napr. infinitívom).

Zásady, ktoré vypracoval profesor Grifcov, sú veľmi cenné a poučné i pre našich prekladateľov, preto odporúčame preštudovanie tohto článku každému, kto pracuje s prekladom.

Viktória Lapárová

DROBNOSTI

Vírus, virologia. — V slove *vírus,* ktoré je prevzaté z latinčiny, ide o dve zásadné otázky: či v ňom písať krátke alebo dlhé *i* a či ho skloňovať s ponechaním *-us* alebo bez koncového *-us,* teda v gen. sg. *vírusu* alebo *víru* atď.

V dnešnej slovenčine je veľmi jasná tendencia vyslovovať a potom aj písať v prevzatých slovách na *-us, -a, -um* dlhú samohlásku, ak je pred koncovkami *-us, -a, -um* len jedna spoluhláska. Preto sa aj v novom návrhu Pravidiel slovenského pravopisu navrhuje písať v takýchto prípadoch dĺžky. Platí to napr. o slovách *gýrus, kónus, tónus, acínus, hílus,* a teda aj o slove *vírus.* Takto sa už slovo *vírus* v niektorých publikáciách aj píše.

Pokiaľ ide o skloňovanie, tu platí všeobecná zásada, že koncovka *-us* a *-um* v prevzatých slovách odpadá v nepriamych pádoch. Skloňujeme teda napr. *komunizmus — komunizmu, antrum — antra.* Ale je tu aj skupinka slov, obyčajne dvojslabičných, v ktorých ostáva *-us* aj v nepriamych pádoch. Patria sem nielen slová ako *cirkus, bambus,* ale napr. *kónus, tónus, opus, sínus.* Skloňujú sa s ponechaním koncového *-us: cirkusu, kónusu, tónusu, opusu, sínusu* atď. Okrem toho by pri skloňovaní *vírus — víru — víry* mohlo niekedy dôjsť k nežiadúcej zámene s domácim slovom *vír — víru — víry.*

O slovách *virologia, virémia* a pod., v ktorých prvou časťou je slovo *vírus,* možno povedať, že sme ich do slovenčiny prevzali už hotové. Preto sa v nich ponecháva taká podoba, akú majú v niektorých cudzích jazykoch, teda s krátkym *i* a bez *-us.*

J. Horecký

Skloňovanie českých priezvisk typu V á ž n ý. — Od českých priezvisk tohto typu čítame často takéto tvary: *Vážného, Vážnému, Vážným.* Treba upozorniť, že takéto skloňovanie je v slovenčine nesprávne.

Vo všetkých slovanských jazykoch sa vyskytujú priezviská, ktoré majú formu prídavných mien. Napr. ruské: *Tolstoj, Koševoj, Polevoj, Trubeckoj, Vyšinskij, Menžinskij, Bednyj, Zabogatyj, Gorkij;* poľské: *Słowacki, Milewski, Paderewski* a pod. Podobné sú české priezviská *Palacký, Dobrovský, Krámský, Stroupežnický* a pod. Tieto mená píšeme v nom. sg. tak, ako sa píšu v príslušnom jazyku, aj keď to niekedy nezodpovedá systému spisovnej slovenčiny, napr. *Vážný, Krámský* (dve dĺžky za sebou), *Milewski, Kochanowski; Tolstoj, Gorkij, Bednyj* a pod.

Pri skloňovaní však všetky tieto mená dostávajú slovenské pádové koncovky. Tak skloňujeme *Tolstoj — Tolstého, Tolstému, o Tolstom . . ., Gorkij — Gorkého, Milewski — Milewského, Romanski — Romanského, Rački — Račkého* a pod. České priezviská, ktoré majú za sebou dve dĺžky (v koncovke aj pred koncovkou), skloňujeme tak, že pripájame krátke pádové koncovky, aby sme nenarušili pravidlo o rytmickom krátení (tzv. rytmický zákon), teda: *Vážný, Vážneho, Vážnemu, s Vážnym; Krámský, Krámskeho, Krámskemu.* Podobne sa skloňuje aj

priezvisko *Slánský*. Nesprávne sú teda tvary *Slánského, Slánskému, so Slánským,* ktoré sme čítali v súvise s procesom so Slánskym a jeho spoločníkmi v našej dennej tlači.

L. Dvonč

Úloha — úkol. — V Slovenskej reči sa už veľmi dávno (za vydávania v Matici slovenskej) písavalo o slove *úkol* ako o nepotrebnom slove. Vychádzalo sa pritom z konštatovania, že je to slovo neľudové. Na vyjadrenie povinnosti, ktorá sa niekomu uloží, navrhovalo sa používať iba slovo *úloha* (napr. *domáca úloha, školská úloha, úloha pri výstavbe obce* a pod.). V takýchto významoch je jedine správne používať slovo *úloha* aj dnes. Nie je teda správne „plánovaný úkol", „ročný, mesačný, ťažký úkol", ale iba *plánovaná úloha, ročná úloha, ťažká úloha.*

Pravda, slovo *úkol* nemožno dnes úplne zavrhovať ako nesprávne. Práve naopak, veľmi vhodne sa využíva na označenie toho pojmu, ktorý sa označuje aj prevzatým, ale už hodne zdomácneným, ba skoro ľudovým slovom *akord.* Preto sú správne aj spojenia *práca v úkole, úkolová práca* a pod.

Pre pracovníka, ktorý pracuje v úkole, máme názov *úkolár.* Tento názov sa niekedy používa aj na označenie pracovníka, ktorý určuje úkoly, ale podľa našej mienky by v tomto význame bolo výraznejšie pomenovanie *úkolovač,* utvorené podobne ako *plánovač, normovač.*

J. Horecký

Čiarka v adrese. — Na otázku, či je správne písať *Modra, Hviezdoslavova ulica, č.* (alebo *čís.*) *8,* treba odpovedať, že s hľadiska gramatického je tu písanie čiarok úplne opodstatnené. Ide tu totiž o rovnocenné vetné členy (v tomto prípade o príslovkové určenia miesta), ktoré sa v súvislom texte vždy musia oddeľovať čiarkami. S praktického hľadiska však nie je potrebné písať čiarku medzi názvom ulice a číslom domu. Tu úplne stačí pripojiť číslo k menu ulice: *Hviezdoslavova 8.* Tak isto píšeme napr. *Praha XII* a nemusíme výslovne napísať, že ide o 12. štvrť. Čiarku medzi číslo a názov ulice nemusíme písať ani vtedy, ak výslovne vypíšeme, že ide o ulicu (napr. *Hviezdoslavova ulica 8),* prípadne o námestie *(Stalinovo nám. 28).*

J. Horecký

Bežné číslo či poradové číslo. — Rubrika, v ktorej sa uvádza číslo spisu alebo položky, nadpisuje sa obyčajne slovami *bežné číslo.* Je to asi podľa vzoru nemčiny alebo maďarčiny. Podľa našej mienky však netreba výslovne označovať, že ide o bežné číslo. Stačí tu napísať jednoducho *číslo,* resp. *číslo položky, číslo spisu.* S tohto hľadiska netreba písať ani *poradové číslo,* lebo už z povahy veci vyplýva, že ide o poradie položky. Bolo by zbytočné osobitne vyjadrovať to, čo sa rozumie samo sebou.

J. Horecký

Rediguje Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. Zodpovedný zástupca Dr. Štefan Peciar. — Vydáva nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Tlačia Severoslovenské tlačiarne, národný podnik, Martin. — Povolené výmerom PIO č. 21.098/51-II/3-413. — Novinové výplatné povolené čís. 6156-Ba2-1950. Dozerací poštový úrad Bratislava 2. — Toto číslo vyšlo v marci 1953.

Knihy, ktoré došly do redakcie

Nové knihy Slovenského pedagogického nakladateľstva

A. S. Makarenko, Vybrané pedagogické spisy, kniha druhá, 1953.
Fraňo Kráľ, Čenkovej deti, 1953.
N. M. Ščelovanov a *N. M. Aksarinová,* Výchova najmenších detí v detských ústavoch, 1952.
Knižnica pedagogických sborov: *F. J. Šalajev,* Školská záhrada pri základnej škole, 1953.
Knižnica pedagogických sborov: *A. A. Kuzminová—A. V. Kemenenová,* Systém rozvíjania reči v prvom postupnom ročníku, 1953.
Knižnica pedagogických sborov: *N. N. Nikitin,* Riešenie aritmetických úloh v počiatočnej škole, 1953.
Samo Chalupka, Spevy, 1953.
K. P. Borinová, Ako som dosiahla dobrý prospech všetkých žiakov triedy, 1953.
M. Gosiorovský a *G. Pavlovič,* Za marxistickú výchovu na vysokých školách, 1952.
E. A. Asrafan, Učenie I. P. Pavlova o spánku a jeho liečivom účinku, 1952.

Jazykovedné a literárnovedné publikácie Slovenskej akadémie vied od r. 1945

Stanislav: Slovanskí apoštoli Cyril a Metod a ich činnosť vo Veľkomoravskej ríši, 1945
Brezina: Ivan Krasko, 1946
Mišianik: Bibliografia slovenského písomníctva do konca XIX. stor., 1946
Sládkovič: Marína, 1946
Isačenko: Fonetika spisovnej ruštiny, 1947
Ružička: Z problematiky slabiky a prozodických vlastností, 1947
Literaria historica Slovaca I., II., 1947
Rampák: Náčrt dejín slovenského divadla, 1948
Horecký — Pauliny: O reforme slovenského pravopisu, 1948
Kořínek: Úvod do jazykospytu, 1948
Pauliny: Dejiny spisovnej slovenčiny, 1948
Linguistika Slovaca IV.—VI., 1948
Horecký: Fonologia latinčiny, 1949
Mráz: Dejiny slovenskej literatúry, 1949
Weingart: Československý typ cirkevnej slovančiny, 1949
Mráz: Lev Nikolajevič Tolstoj u Slovákov, 1950
Tibenský: Juraj Fándli, život a dielo, 1950
Bakoš: Vývin slovenského verša, 1950
Blanár: Bibliografia jazykovedy na Slovensku v r. 1939—1947, 1950
Kořínek: Od indoeuropského prajazyka k praslovančine, 1950
Za marxistickú jazykovedu, 1950
Štúdie o Sládkovičovi, 1950
Literárnohistorické štúdie, 1950
Isačenko: Slovensko-ruský slovník, I. (A—O), 1951
Ďurovič a i.: Ohlas Stalinových prác o jazykovede, 1951
Gašparík: J. Palárik a jeho boj o demokratizáciu slovenského národného života, 1952
Anonym: Knižka rytmovní, 1952
Základná jazykovedná terminologia, 1952
Otázky literárnej vedy vo svetle prác J. V. Stalina o jazykovede, 1952
Korešpondencia Timravy a Šoltésovej, 1953
Právnický terminologický slovník, 1953
Terminologia obrábania kovov, 1953
Príručný slovník rusko-slovenský, 1953
Literárnohistorický sborník VI—VII. (1949—50), VIII. (1951), IX. (1952)
Jazykovedný sborník IV. (1950), V. (1951), VI. (1952)
Slovenské odborné názvoslovie